

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVI. évf.

1901. September—October.

5-ik füzet.

Történelmi pillanatok forrásai.

Egyházi beszéd.¹

Filippib. 4, 12. Tudok megaláz-
kodni és tudok bővölködni is.

Nem mindennapi érzelem az, mely e pillanatban lelkemet eltölti. Hogyan is lehetne másképpen az? Fénylő szeméitek, melyekből öröm sugárzik, melyeken százéves siralmak után az öröm könnyesepje ragyogással megjelenik; ünneplő ruháitok, diszes öltönyeitek, melyeket ez alkalomra ékességül magatokra öltöttetek, s melyeknek a szálaít is az örömtől dobogó szív érzései rezegetetik meg: mutatják, hogy nem közönséges nap ez! Nem mindennapi érzelem az, mely e pilanatban lelkemet eltölti. És hogyan is lehetne másképpen? A gondolatok, melyek lelketetekből fölszállanak, a magasságot keresik; az eszmék, melyek a lélek mélyén támadnak, szellemeteket mélységes mély dolgokra viszik. Nem! nem közönséges nap ez! És nem mindennapi az érzelem, mely lelkemet e pillanatban eltölti!

Szemeim nem látnak aranynyal bévont diadalmi szekeret, nem látnak diadalmenetet, hol a győzedelmes hőst a sokaság örömujjongása, üdvkiáltása üdvözli; nem látnak feltűzött tündöklő fegyverekét, melyeket visel a győzedelemben részes kíséret; füleim se hallanak harsogó zenét, a melyben tombol a győzelemmámor. De a mit szemeim látnak, a mit füleim hallanak, a mit belőletek a távolságon is átérzek, s a mit magamban érezek, az mégis az: hogy a mit most értünk, történelmi pillanat, a mit most értünk, fenséges, dicsó

¹ Elmondott a kolozsvári unitárius templomban sept. 22 én a főtanács alkalmával, az új unitárius collegium fölvatása napján.

történelmi pillanat! . . . Kisértsük meg megvilágosítani azt annak a szavaival, ki a kereszténységbe a legmagasztosabb, a legnagyobb-szerű történelmet írta.

Az ápostol azt mondja, tudott megalázkodni. Megalázkodni! értitek-e e szót? Megalázkodni, — lehet-e azzal történelmet fölvilágosítani? Megalázkodni, oh az lehet az emberiség átka, az ember legnagyobb gyalázata, lealacsonyító rabszolgaság; vagy lehet az emberiség áldása, az ember legmagasabb dicsősége, fenséges, dicső történelem. Megalázkodni, Kelet rabszolga ruháját ölteni föl és a milliókkal az emberi méltóságot zsarnok trónok előtt a porig alázni, vagy pedig épp a megalázkodás által azt a méltóságot, mely az embernek adatott, az istenség trónjáig fölemelni. Megalázkodni, szegénynek, szűkölködőnek lenni, éhséget, nélkülözést és minden szükségét elviselni tudni, a testiekben önmagától mindent megtagadni, jóllétről, kényelemről lemondani, mindenről lemondani, de egyről soha, egyet mindig megtartani, egyet áruba soha nem bocsátni, azt a mi fénylőbb, ragyogóbb, mint minden drága kincs, melyet érette adnának esérébe, azt a mi nagyobb fénynyel sugározza be, inkább ékesíti az emberi homlokot, mint a drágakövekkel ékitett legfényesebb királyi szalag! . . . És megalázkodni, nemcsak a testiekben, hanem a mi még nehezebb, az értelmiekben is. Megalázkodni, a mi az értelmi örökséghez hosszú időn, százéveken keresztül tapadt, mind ez előítéletek és babonák közt, melyek ezrek fölött nyertek uralmat, s melyekre létüket építik az ezrek felett az elbizakodott hatalmak, mindez előítéletek és babonák közt, melyek képzelmet, indulatot, szenvedélyt tüzelnek, s már-már harezba visznek, egyszerre hirtelen nem érezni mást, mint a lelken az alázatosság átvonulását és . . . aztán nem látni mást, mint e megalázkodás dicsőségét, fényes felhő, mennyei világosság csodás megjelenését.

Az ápostol tudott megalázkodni, tudott szegény, szűkölködő lenni, tudott másképpen is megalázkodni és fényes felhőbe jutni, tudott.

És megalázkodni nem tudtunk-e mi is? Apostolaitoknak szükségét, éhséget kellett szenvedni, és ők azt, a mit ma bámultok, hősi lemondással, önmegtagadással elszenvedni bírták; a hívők maguk apostolokká magasztosultak és a szorongattatások idején úgy álltak a jobbak, mint oszlop, melynek szilárdságáról a hatalom csábító, csengő aranya tehetlenül visszahullott. Nem megalázkodás volt-e ez? Tudomány-intézetetek egyik otthont a másik után elvesztve, emez egyszerű falak, veszsőszálakból font, szegényes falak közt lakozott, és lakozott, birt lakozni, lakozni tudott; tanítómestereiken a bársonytalár szakadozott, ruházatuk elhalványult, színe hagyott, tanítómestereitek, tudjátok, látjátok, ah, élő martyrok! Nem megalázkodás volt-e ez?! És nem látta-e egyházatok azt a megalázkodást is, melyet az eszmeharez viharai előznek meg, s mely után következnek égi jelenések, előmlése a mennyei világosságnak a lélek felett, csodás látományok, hallása kimondhatatlan beszédeknek? Egyházatok látta ezt a megalázkodást is, a legnagyobbat, fényes felhőjét, elragadtatását apostoloknak, mikor a lélek magába új kijelentéseket fogad és a százévek tévedéseinek homályából újra születik Krisztus evangeliuma e világnak; egyházatok látta e megalázkodást is!

E megalázkodások az emberiség dicsősége!

E megalázkodásokból születnek, e megalázkodásokból jönnek elő a léleknek ama bámultatos mozzanatai, e megalázkodásokból a nagy hiteseim, e megalázkodásokból az emberiség számára a hit-történelmek!

És én e fenséges pillanatnak, a melyet most értünk és a melynek örvendezünk, a forrását és számunkra a tanulságát mindennek előtt e dicső megalázkodásokban olvasom.

Az apostol tudott bővölködni is. A léleknek szenvedő ereje, ez ellenálló és befogadó, a világnak ellentálló, de az isteni hatásnak engedő, az isteni hatást befogadó erő hatalmas eleme minden nemes történelemnek; a léleknek szenvedő ereje a prófétai és apos-

toli nagyság jelzője ; a léleknek szenvedő ereje a hívőkben az egyháznak megvívhatatlan erőssége. De vannak még más elemei is a nemes történelmeknek. Bővölködni, gazdagságnak, vagyonnak birtokában lenni, bővölködni, ah, a hanyatló Róma mulató helyein mámorba fulva dőzsölni, illatos és tüzes cyprusi bor mellett szilaj lantot verni ; vagy pedig a makedoniai város gazdag ajándékával az új világ templomát építeni, „az Istennek kedves és kellemetes áldozat drágálatos illatjánál“ szent zsolozsmát, a jövő zenéjét zengeni. Bővölködni, gazdagsággal, vagyonnal bőségben élni, fényűző lakomákon a finomult izlés minden igényét kielégíteni, minden táplálékát élvezni, és azonkívül egyébire nem gondolni, csak a fejedelmi és népjóság adományából vagyont vagyonra halmozni ki tudja kinek, mely hatalomnak számára, vagy egyszerű eledellel megelégedni és minden vagyont a községeknek, gyülekezeteknek adni, áldozni . . . És bővölködni, gazdag erőknél lenni a birtokában, és bővölködni, minden kiható erőt, minden erényt, az ember egész cselekvő hatalmát, bátorságot és szellemi adományt egy ellenséges világ közepett, királyok és törvényszékek előtt és lázongó tömegek előtt és között a szent ügyért odaállítani, és tűzön és vizen, felszított nemzeti gyűlölet árján s a régi világ háborgó tengerén keresztül ezer akadályt legyőzni, ezer akadályt elsöpreni, hogy nyíljék az út . . . az új világ számára, hadd ragyogjon föl az új világ diadalmas napja !

Pál apostol tudott bővölködni és a kereszténység történelmébe nagyszerű, csodás történelmet írni.

És bővölködni tudunk mi is. A fejedelem bőkezősége megnyílik és az, ki ezt az egyházat alapította, hatalmas szellemével Krisztus evangéliumát új fényben ragyogtatva, a vagyont a nép felvilágosítására a tudomány intézeteinek, tanintézeteknek szentelteti a fejedelmekkel. Nem bővölködés, nemes bővölködés volt-e az ? A fejedelmi kegy nem hint már többé ránk sugárt, más idő ! zord idő rohamban küldi ránk pusztító viharát . . . és a hívők áldozatából, a gazdag adományából és a szegény filléreiből, a hívők áldozataiból teremtetnek új intézetek a tudománynak és műveltségnek. Nem bővölködés, nemes bővölködés volt-e ez ? „Nem illik nekünk dicse-

kednünk“. De hát mondjátok, mondja meg ez a világ, nem bővölködni tudott-e ez egyház mindazokban az erőkben és erényekben, melyekkel nemes és szent ügyekért munkálnak mindenha. Nem volt-e meg ez egyház fiaiban és leányaiban a hazaszeretet? Hogyha szívök lánggal égett, nem lángolt-e, nem lángolt-e benne tiszta hazaszeretet. Mikor a haza veszélyben volt, nem voltak-e ők ott, nem harczoltak-e a nemzeti zászlók alatt a hősök közt hős fiai a hit-szabadságnak. Egy fejedelem, ki közülünk támadott, nem ontotta-e a nemzeti elvért, ügyért a csatatéren pirosló vérét, és százan és ezeren a szabadságért?! A nemzet szellemi életének folyamába a mi lelkeinkből is ömlött az ihlet, a szellemárja; tudománykincseinek halmán ott vagyon fölírva tehetségeink szorgalma, alkotó munkája. A polgári kötelességek teljesítése ez egyház tagjainak mindenha erénye! És nem hozott ez egyház minden erőt, minden erényt, nem hozta-e a szellem teremtő hatalmát és az erkölcs hatalmas erejét ama nagy és szent célra, hogy az idők változatain át nem lankadó buzgalommal, törhetetlen hittel ama magasztos eszményt szolgálja, hogy a Jézus Krisztus kereszténységét, boldogító voltát és békéjét a világ előtt minél tisztább fényben, világosságban, szellemen világotlassa?! Nem bővölködni tudott-e ez egyház?!

„Nem illik nekünk dicsekednünk“. De nem, mi semmiben sem voltunk, vagyunk alábbvalók más apostoloknál!

És e bővölködésből, e bővölködésekből születnek a nemes történelmi tények, e bővölködések maguk a történelmi élet, a nemes történelmek.

És e fenséges történelmi pillanatot, a bővölködés amaz idejét, mely most vagyon, e fenséges, e százévekre szóló történelmi pillanatot eme nemes bővölködésekben olvashatjátok, olvassátok.

Tudtunk megalázkodni és tudtunk bővölködni. És fogunk-e tudni, fogunk-e tudni?! Ah, lehet-e arra számítani, hogy a jövő nemzedékek, mikor mindenütt, mindenfelé a hasznosságelv keríti hatalmába, hálózza bé a lelkeket, tudni fognak megalázkodni és készek lesznek nemesen bővölködni? Ah, lehet-e kételkedni abban?! Hát nem lesz-e a jövő nemzedékeknek is nemesen érző szive, hát

el fog-e pusztulni az emberiség nemessége, nem lesz-e a magasabb gondolatok, a szellemiek iránt fogékony lelke, és nem lesz-e kereszténységünknek hatalma, hogy a nemesen érző sziveket, a fogékony lelkeket magával ragadja, hogy megalázkodásukból és bővölködésük-ből szülessenek új fenséges történelmi pillanatok!

Tudunk megalázkodni, tudunk bővölködni és... tudunk hálaát adni. Megtanultuk azt is a Krisztus apostolatól, ki mikor egy új világrészt szavának hatalmával meghódított, Korinthusban, Filippi-ben, Ephezusban és más helyeken fölépítette a kereszténységnek az új otthonokat, hálaát ad Istennek, Istennek ad hálaát, hogy az ő erőtlenségeiben megdicsőítette magát. „Az Istennek, a mi Atyánk-nak dicsőség!”

Hálára nyílnak, hálára buzdulnak a mi ajkaink is, hogy dicsér-jenek tégedet oh Isten! hálára, hogy a mi gyöngé erőnk által esodálatos dolgot miveltél, hogy a mi erőtlenségünkben megdicsőítettél magadat. Nem, nem magunknak tulajdonítjuk a sikert, hanem isteni segedelmednek. Tied, egyedül tied a siker, tied a dicsőség! Belső harezainkban te vezérlettel; lelkünkben szent lelkekből volt a fény; a veszélyben te erősítettél türelemre, kitartásra; szabadságharezo-sainkat te tüzeltél küzdelemre, harezra. Te ihletted az áldozókat, te ihletted őt, ki mérték felett, egész életet áldozott, szent érzéssel munkát, fejedelmi vagyont. Tőled az ihlet, melylyel a művész szel-leme alkotott, teremtett. És tőled a böles vezérlet, a mely diadalra vitte ezt az ügyet. Tőled sokaknak irántunk való jóindulata. Tőled ez érzelmeiben, lelkében fölemelkedett nép, tőled e fenséges, dicső történelmi pillanat!... Néked legyen azért dicséret, dicsőség mind-örökkön örökké! Amen.

PÉTERFI DÉNES.

A tekintély helye a vallásban.

II.

Vallási tudatunk és hitünk alapja: az egyéni intuitio, észre-vétel az erkölcsi és szellemi igazságok világában. Ez az egész emberi nemnek közös tulajdona, a mennyiben t. i. kisebb-nagyobb mértékben mindnyájunkban föllelhető. A próféta, ki a múlt és jelen eseményeiből kiindulva, a bekövetkező jövőre irányítja tekintetünket, ki össze tudja fűzni a jelenben láthatót a még láthatatlannal, e közös emberi tulajdonságokat magasabb fokban bírja másoknál, és ez által különbözik tőlük. Mindez igen természetesnek látszik sokak előtt, míg mások azt a kérdést teszik fel, hogy ha ez csakugyan így van, adhat-e akkor nekünk Isten valóságos apocalypsis, t. i. közvetlen, gyors feltárását örökkévaló tényeknek, melyek kívül esnek tehetségeink, munkálkodásunk körén, de melyek mégis e körre átalakítólag hatnak? A kérdés azonban itt nem az, hogy mit tehet vagy nem tehet Isten, a ki mindenható, hanem az, hogy az isteniből mit tud befogadni az emberi erő. Erre nézve két ténynyel kell leszámolnunk; először, az emberi erő nincsen úgy alkotva, hogy örökös tények hirtelen való feltárását elfogadhassa — és, hogy a föld, mely kimért törvények szerint folytatja pályáját, szintén nem lehet ilyen dolgok véghezvitelének színhelye; másodsor pedig, az emberi tehetségek csakis szellemi és erkölcsi örök igazságok befogadását bírják meg. Az az apocalypsis, mely ez igazságok fölötti dolgokat igyekszik közvetíteni, egy isteni személy incarnatioját kell hogy föltételezze; ilyen dolgot azonban emberi tanúság soha meg sem is közelíthet, mert minden közvetített vízió csak a közvetítőhöz visszi az embert, nem pedig az igazságok forrásához; s mint-hogy ilyen dolgokban a közvetítő eszköz csak emberi lehetne, az emberi életben az abszolút isteni tekintély munkája meg is szűnnék.

Jézus maga, kit az egész világ legalább is egyik legnagyobb prófétának ismer, minden apocalypstikus kérdést válasz nélkül hagyott,

vagy azoknak eszményi értelmezést adott. A legfönségesebb dolgokról olyan kijelentéseket adott, melyeket a legmiveltebb és a legközönségesebb lélek is megértve, minden aggodalom nélkül követhetett és követhet. Személye és tanításai azonban annyi különböző magyarázatot, hitet keltettek föl személyes és későbbi követőiben is, hogy idővel már nem prófétáról, hanem mythologiai elferdített alakról számol be előttünk a történelem, mely nevét reánk hagyta. S hogy, a mennyire lehet, kihalászszuk a zűrzavarból a valóságot, szükséges megismerkednünk eme legkorábbi magyarázatok közül egy nehánnyal, melyek az új-szövetségben foglaltatnak.

A legrégebbi eszme, melyet e tekintetben ismerünk, úgy állítja előnkbe Jézust, mint az Isten által megígért Messiást. Hogy Jézus lett volna a zsidók nemzeti Messiása, ezt önmaga sehol sem állítja önmagáról; sőt említés van Lukácsnál IX., 21. és Máténál XVI., 20. arról, hogy ő tanítványait intette: senkinek se mondják, hogy ő a Krisztus. Vannak azonban a synoptikus evangéliumokban egyes kifejezések, mint „Isten fia“, „Dávid fia“, „ember fia“, melyeket sokan szeretnek a zsidók messiási eszményképére, ki a Jézusban testesült meg, alkalmazni. Ezek közül az „Isten fia“ elnevezés későbbi eredetű Jézus koránál, mint a hogy mutatja Pál apostol egyik levele, Róm. I., 3, 4, hol az áll, hogy Jézus Dávid fia a test szerint, de Isten fiának bizonyult *feltámadása által*. Az „ember fia“ nevezetet pedig Jézus a leggyakrabban nem magáról használja, hanem általános értelemben; sőt a mikor magára alkalmazza is, nem találunk benne semmi vonatkozást a messiási hivatalra nézve. Ha pl. önmagáról mondotta volna, hogy az „ember fia *eljön* megítélni eleveneket és holtakat“, bizonyára így mondotta volna: „*Visszatérek* megítélni eleveneket és holtakat“, mert hiszen az evangéliumok szerint tanítványainak többször kijelentette, hogy „*En még visszatérek hozzátok*“. Jézus a messiási nevezetre soha igényt nem tartott, azt soha ki nem jelentette, mert „*ama nemzedék jelt kívánt*“ — és azt az igazi Messiás nemzete előtt meg nem tagadhatta. A zsidók messiási eszménye nemzeti álom volt; mint a hogy minden nemzet, melynek dicsőséges múlt után elnyomatásban kell sinylődnie, várja a szabadditót, mert hiszen Isten igazságos kormányzásában — így volt ez a zsidókkal is. Jézus személyes követői voltak azok, kik ama esdálatosan hangzó igazságok hallatára őt tarták ez eszmény megtestesítőjének — és ezzel megkezdődik egy új rendszer Jézus személyéről, a prófétai alak ellagyásával. Eme rendszernek pedig, midőn

a Messiáshoz fűzött remény be nem teljesült, változáson kellett keresztül mennie; e változás első fázisával pedig a Páli iratokban találkozunk, melyek közvetlenül az apostoli korszak után sorakoznak. Pál apostol a pogány világból magával hozta az universalizmust, a zsidók sovinizmusa ellenében. Előtte Jézus úgy tűnt fel, mint a ki halálával lerázta magáról a földiségben reátapadt nemzetiséget, és így lett az általános emberiség prófétájává, — *halála után*. A kereszt a Pál tanításainak gerince; az az általános változásnak megnyitása és symboluma az új szervezetnek, melyben egy halhatatlan fajnak egyedüli feje a második feltámadott Ádám. A mózesi törvények érvényessége elveszett a kereszttel, elveszett a törvény által okozott bűn, elveszett a bűn által okozott halál, de a kereszten megjelent a regeneráló második Ádám, ki halhatatlanságot nyújt a szeretet törvényében, betüröl a lélekre, testiségből lelkiségbe, öntudatlanságból öntudatra ébresztve a világot. Bármennyire szépek és a tiszta vallásos érzést nemesítőek is legyenek azonban Pál eszméi Jézusról, azokban az ő személyére vonatkozó történelmi adatokat megtalálni nem tudjuk, mert önála a feltámadás minden dolgok kezdete; az előbbi hitrendszernek egy tovább vitt változata, mely aztán tetetőzést nyert abban az új irányban, melynek terméke a IV. evangéliom.

A pogány művészet és izlés, mely Pált is befolyásolta, a rendszer emez új változatán már teljes diadalt ül. Az alexandriai Logos, Jézus alakjára ráhuzva, „testté lett“. Nincs itt már sem születés, sem halál, hanem örök élet, különböző változványokban. Isten örökkévaló fia az, kit e kép nyújt, ki egyenesen isteni, ellenvéleményt nem tűrő tekintélylyel munkálkodik. Az isteni kijelentés ő általa kezdődött, ő benne végződött, „elvégeztetett“. Igaz, hogy némileg alá van rendelve az Atyának, ki őt elküldötte — de viszont a Logos nélkül Isten e küldetéssel járó munkálatot nem végezhetne volna el. Bizonyosságok erre a következő kifejezések, melyeket Philo igen elmésen hanezol: „Terentsünk embert“ és „Isten teremté az embert Isten képére“. Miért nem mondja így a szent irás: „Isten teremté az embert *saját képére?*“ Mert egyetlen halandó természet sem formálható a legfelsőbb Atya közvetlen képmására, hanem csak ama második Istenére, ki az ő Logosa. Az ember gondolata a legfelsőbb, egymagában álló gondolatot el nem érheti, csak annak a kifejezését, a Logost; mert a Logos a való Isten képmása, és az ember csak ennek a Logosnak a képmása — s így

teremtettünk újra a Logosban, mely testté lett a Jézusban. A ki őbenne hiszen, kegyet nyer Isten előtt és kizárólagosan csak általa; a ki nem hiszen, az már *előre* elítéltetett, mert az emberi akarat a Logostól veszi eredetét. „A ki engemet megtagad az emberek között, azt én is megtagadom az én mennyei atyám előtt“. A Logos egy az Atyával, a kitől jött és a kihez visszatér — minden közbeeső dolog pedig semmit sem változtat az ő természetén. Még egy lépéssel tökéletesen elhagyjuk a Názáreti Jézust és eljutunk a róla alkotott mythologia befejezéséhez, mely a maga szörnyűségében — talán csak a hagyomány kedvéért — ma is a keresztény világ nagy részének hitét képezi, mely soha Jézusnak gondolatát meg nem járta: a szentháromsághoz. Az egyszerű próféta, ki tanítványainak azt is megtiltotta, hogy jónak nevezzék, egy képzeleti világba vonatott, hová sohasem tartozott; mert a messiási, második Ádámi, Logosi esodálatos igények mind megannyi iskola által személyére huzott sallangok, melyek igazi alakjának csak deformálására szolgálnak ma, midőn őbenne az Istent megismertető hitnek forrását kutatjuk.

Nem kevesebb fictióval teljeseek azok az elméletek, melyek az első évszázakban a Jézus megváltási munkájára vonatkozólag keletkeztek; és hasonlóan a személyére vonatkozó elméletekhez, ugyan azt a fejlődési fokozatot tárják előnkbe. A tizenkét apostol előtt a rossz, a bűn teljesen ethnologiai jellemmel bírt, megkülönböztetve az igazi izraelitát a pogány néptől, mely más Istenek teremtménye; Pál már emberi jelleggel ruházta fel, mely a természeti embert a lelki embertől különbözteti meg; míg a IV. evangelista kozmikai alakba öltözteti és az ördögi munkát választja el az istenitől. Az első irány egy nép, a második az emberiség, a harmadik az egész teremtés érdekében szolgál.

A primitiv evangélium (Máté, Márk, Lukács és Ap. Csel.) teljesen a nemzeti érzés hatása alatt áll, — az emelkedik az egyéni érzés fölébe, mert Isten kizárólagosan Izrael népének ígérte a Messiást, kinek elébe a pogánytól teljesen elkülönülve, mint egységes megtisztult nemzet kell hogy álljon a zsidó. Pálnál a bűn ára a halál. De minő halált ért ez alatt? Csak a halálra való készületet, mely a bűnnek természetes, elkerülhetetlen következménye. Physikai halál vár mindnyájunkra egyaránt. Különbséget teszen azonban abban, hogy kire-kire mi vár a halál után; a *megváltottakra*: várakozás az újjászületendő életre; a *megváltatlanokra*: örökös eltűnés — de sehol sem említ

örök tüzet, örök poklot. Az ember, testi szervezeténél fogva nem alkalmas arra, hogy földi állapotából közvetlenül Istennél keressen módot a szabadulásra; szükséges egy újjáalakító hely és eszköz, melyben előkészítetik az Atya előtt való megjelenhetésre. A szabáditás tehát emberfeletti erőttől kell jöjjön. Pál szerint ez a második Ádámmal jelentetett ki, a ki egyedüli közbenjáró az új faj és Isten között. „És ő meghalt mindenekért, tehát mindenek meghaltak; és meghalt azért, hogy a kik élnek, ne éljenek többé önmaguknak, hanem annak, a kik érettük meghalt és föltámadott“. (II. Kor. V. 14., 15.). Pál apostol értelmezése szerint, azonban, Jézus a mit tett, nem a saját személyi szentségéből kifolyólag tette, hanem mint a halála által regenerált faj megszemélyesítője, közbenjárói hivatálából kifolyólag. Ő az emberi nem essentiája; az ő kereszthalála engesztelte ki a mult idők vétkeiket, az első Ádám gyermekei bűneit. Az ő feltámadása az új Ádámmal e világra jött élet sava.

A mi a IV. evangélium tanításait teljesen elválasztja a Páléitól és azokénál egy egészen más körben forgó társadalom rétegeiből kiemelkedő eszméket nyújt — abban nyilvánul, hogy a mig Pálnál a megszentelődés nem kezdődhetik mindaddig, mig a mult bűnei el nem mosatnak a kereszten megfizetett bűnhődéssel és hogy akkor először a megtisztult lélek találkozhatik a kiengesztelt Isten szeretetével, — addig a keresztnak eme jelentősége a IV. evangéliumban teljesen eltűnik. A testté lett Logos egyedüli úr a földön már *életében*, nemcsak halála után. A Logos azonban, mely testet öltött, reá nézve igen különös világban kezdi meg munkásságát. Az evangélium szerint, ugyanis, semmi sem teremtetett az ő beleegyezése és közreműködése nélkül és mégis az általa alkotott világban egy uralgó ellenállásra talál, a ki nem más, mint a sötétség fejedelme, az ördög. Jézus gyakran szól így: „Ti, a ti Atyátoknak, t. i. az ördögnek vétkeiben nyögtök“. Ha az ördögtől uralt világ teremtése az űs-Logos tudtával és beleegyezésével történt, akkor megváltási munkája merő játék az emberiséggel; ha pedig az ő akaratán kívül, akkor igen bajos dolog elhinni, hogy ő az Istennek „egyedüli örökkévaló szent fia“, ki „örök jogon ül Atyjának jobbján“. A megbánás és megbocsátás eszméje, mely az egyéni embernek Istenhez való viszonyát szabályozza, teljesen idegen az evangéliumban. Jézus véréhez, mely a kereszten kiontatott, nem fűződik semmiféle kiengesztelő ezélat. A test, mely csak felvétel a munka véghezvitelére, a keresztnél elhagyja a lelket és többé nem tér vissza a földre, hanem

maga helyett hagyja a szent lelket, a mely szószóló lesz az Atyánál. Tudtak-e mindezekről az apostolok? Lehetetlen elhinnünk, hogy azok még csak Pál apostol agyában is megfordultak volna, mert valami nyoma csak látszanék az ő, vagy mások írataiban. Mivel pedig ez nem található — a mai elfogulatlan bíráló mintegy kényszerítve van arra, hogy e fajta eszméket apostoli eredetűeknek ne tartson. A ki egyszer mint csodálatos ember, később mint még csodálatosabb Isten-emberi és végül már mint megtestesült Isten jelenik meg a vétekben nyakig sülyedt emberek között, hogy megmentse őket egy nép, az emberiség, az egész teremtés érdekében és pedig minden egyes esetben *különböző módozatok föltétele mellett*, — az nem lehet egyéb, mint megannyi tradicionális iskolák produktuma, az eredeti alak által vetett megannyi árnyék, mely nő vagy apad a világosság napjának emelkedésével és sülyedésével; s minél inkább sülyed a világító nap, annál inkább nő a sötét árnyék.

De bármennyire különböztek is az első tanítványok a Jézus személyéről és munkájáról alkotott fogalmainkban, abban mindnyájan megegyeztek, hogy a Jézus újra eljövetelének, ígérete szerint, meg kell történnie. A közbeeső idő alatt pedig az ő vállaikra nehezedett a munka, hogy tovább haladjanak a megkezdett úton, hogy a „kicsiny sereg“ Isten országává nőjje ki magát. Ők tekintették magokat az isteni kegy eszközei bizományosainak, melyek Jézus pályájának kezdetén és végén nyilvánítottak ki a keresztségben és az úrvacsorában. Kizárólag ezek lettek ama jegyek, melyek által bárkit Jézus tanítványai közé soroztak, és pedig a keresztségnél a Szentlélek, az úrvacsora vételénél a Jézus megváltó halála erejének közremunkálása által.

A keresztségről azonban tudnunk kell, hogy a IV. evangelium kivételével, mely az előbb elmondottak után Jézusra vonatkozó történelmi adatnak nem tekinthető — schonnan sem tűnik ki, hogy Jézus tanítványait akár megkeresztelte, akár a keresztség gyakorlására őket intette volna. Az egyetlen hely, a mely ilyen dologról említést tesz, (Máté XXVIII. 19.) a Jézus *halála utáni* időről szól, és pedig trinitárius szellemben — a mi nyilván elárulja egy későbbi compiler szellemét. Ez a formula különben semmiféle történelmi alappal nem bír a II. évszáz közepé előtt, a midőn ugyanis először tesz róla említést Justin Martyr és Cyprian a III. évszázban. Keresztelő János is keresztelt — megkeresztelte Jézust, de az már csak el nem hihető, hogy ő az Atyának, **Fiúnak** és Szentléleknek

nevében keresztelt volna, annál kevésbbé hitte ő maga, hogy ezáltal isteni kegyben részesüljön a megkeresztelt egyén. Pál apostol maga mondja, hogy ő nem keresztelni, hanem az evangéliumot prédikálni küldetett, és hálát ad Istennek, hogy egy pár lelken kívül senkit sem keresztelt meg — pedig volt követője szép számmal. I. I. Kor. I. 14.—16. Apollos, Aquila, Priscilla, minden megkeresztelkedés nélkül is hűséges *tanítványai* voltak a Jézusnak, a mint kitűnik Ap. Csel. XVIII. 24.—XIX. 7.-ből. A kereszttség már meg volt Jézus föllépése előtt és így az nem is keresztény intézmény. Pál az egyedüli apostol, a ki megkeresztelkedett, de ő is a Jézus nevére, és kezdetben az Ap. Csel. írójának bizonyossága szerint csak ez a formula volt általános használatban

Az egyszerű megkeresztelkedés is később deformálódott, gyakran igen különös eszmék fűződven annak véghezviteléhez. Ugyanis, a ki megkeresztelkedett, a vízbe mártással eltűnt benne a régi ember, és az újra fölmerüléssel megjelent a megszentelt lélek. Később ismét szükségesnek látták, hogy ezt az átváltozást külső jelekkel is még hatásosabbá tegyék, s ezért tétetett kötelezővé már Cyprian idejében, hogy a papnak meg kell szentelje a vizet, mert ha nincs a vízben szent lélek, nem moshatja le a bűnt. Ez a „bűn-lemosás“ pedig mennyi visszaélésnek lett forrásává, bizonyítja Nagy-Constantin esetétől napjainkig minden hozzáfűzött babona. Az anglikán egyháznak egyik érseke (Laud) 1890-ben úgy nyilatkozott, hogy a kis csecsemőnek nem szabad addig mászkálni sein, míg meg nem kereszteltetett, nehogy a pogányok útján tanuljon meg járni!

Az úrvacsorára vonatkozólag négy adatunk van, Máté, Márk, Lukács és Pálnál. Az utóbbiaknál arról van említés, hogy két vacsora volt; az elsőt agape, az utóbbit, mely a tulajdonképeni intézmény, eucharistos név alatt hagyta ránk a történelem. A négy adatban igen sok lényeges eltérés van; míg az egyiknél a bor, a vér jelképezője „kiontatik érettetek“, addig a másikonál „sokakért“, míg a harmadiknál „mindeneknek bűnök bocsánatjáért“. Az első azt akarja magyarázni, hogy Jézus, mint megígért Messiás, a zsidó nemzetért (melynek 12 törzsét a 12 tanítvány személyesíti) áldozza föl magát; a két utóbbi pedig, hogy nemesak a zsidókért, hanem a pogányokért és minden népekért. A historiai igazságok mellett mindezekben a Jézus nyomában keletkező különböző iskolák magyarázatait találjuk, midőn ugyanis nemesak a zsidókra, hanem a pogányokra is kiterjesztetett az evangélium tanítása, a mi pedig

Jézus halála előtt nem volt folyamatban. Ezek és más apróbb részletek lehetetlenné teszik, hogy tisztán lássuk amaz eredeti úrvacsorát, melyet napjainkig szentségben hozott le a hagyomány, mint az isteni kegynek egyik eszközét, mely nélkül hiába való a menny ajtaján való kopogtatásunk. Nem kevésbé tarthatjuk össze-egyeztethetőnek eme kifejezést: „Nem iszom többé a szőlőtőnek nedvéből, míg újra nem iszom veletek az Isten országában“, azzal a mit a sadduceusoknak mondott egykoron: „Ti nem ismeritek az Isten hatalmát, mert a midőn a halottak feltámadnak, se nem házasodnak, se férjhez nem mennek, hanem olyanok lesznek, mint az angyalok“.

Hogy az úrvacsorának mi volt eredeti jelentősége, ma már teljes pontossággal meg nem határozható. Legelfogadhatóbb nézet az, hogy Jézus, ki tanítványaival együtt élte le életének legmagasztosabb részét, kikhez a diadalok és megpróbáltatások annyira kedves emléke fűzte, ki magát ő velök úgy szólván egy családból valónak tekintette (a husvéti bárány elfogyasztása is ezt bizonyítja) ama jegyek vételében csak az ő számukra igyekezett emlékeztetést tenni földi életét. Mit is érdekelhette volna őt az igen válságos perczben ama külső világ, mely ha követte is, csak habozva tette és a szerencsétlenségben megtagadta? Kik ő neki legkedvesebbek voltak, azok emlékezetében kívánt élni továbbra is, a mint hogy reájuk bizta a további véghez viendő munkákat. A Messiásnak, az áldozati báránynak, a halhatatlan Ádámnak, az örökkévaló Logosznak, ki egy megváltási munkát befejezett, a ki maga helyett új közbenjárót hagyott az emberek között, ilyen emlékeztető dolgokra szüksége nem lehetett, mert ott állott volna ő örökös emlékül a bűntől megváltott lelkekben. És a „12 apostol tanítása“ (Α:δ:α:χ:η, k. b. I. évszáz vége, második eleje) nem is beszél se Krisztusról, se új szövetségről, se áldozati bárányról, se a Jézus kereszthalálával összefüggő legendás kiengesztelő mysteriumokról, visszatérésről.

Sőt a mi több, a kenyeret nem is úgy tünteti föl, mint a Jézus testét, hanem az mint több magnak egy lényeggé egyesülése, jelenti az egyház egységét, melynek fennmaradásáért fordulnak Istenhez, — kizárólag Istenhez. A bor pedig csak mint lelki ital szerepel, mely erősíti a hivek együttes hitét és egymás iránti szeretetét. Így áldoztak az első keresztények az első százév végén, imában, mely egyedüli útja a lélek kiengesztelődésének Istennel. Lehetséges lett volna-e ez, ha Jézus az utolsó vacsora alkalmával

egy örök időkre szóló intézményt hagyott volna hátra, melyben való részesedés nélkül nincsen isteni kegy a veszendő léleknek? S ha mégis emez egyszerű csemény, melynek egyéb jelentősége sohasem lehetett az egyszerű megemlékezésnél Jézusról, az idők folyamán külső kicngesztelő áldozattá fajult, oltárral, tömjénnel, átlényegüléssel stb. vegyítve — arról felelős a babonás legenda, mely hinni és érteni az önmaga lábán sohasem tudott, hanem a gyorsan működő phantaziára bízta a való életben könnyű szerrel fél nem fogható dolgokat.

Hátra van még annak megvizsgálása, hogy az első keresztények minő eszméket alkottak egy jövő életről, vagyis minő képzetek voltak a halál utáni állapotról. E tekintetben a régi zsidó eszmékben az alapot már lerakva találták; a zsidók képzetéből ugyanis soha el nem mosódott a nemzeti eszmény: az „ország“ historiai, geographiai helyreállítás. Egy más világról alkotott képzetük csak abban nyilvánult, hogy a test az örök sötétségbe tér, t. i. Ábrahám kebelébe. Voltak azonban kivételek is Mózes, Elijás, Énok esetében, kik „elragadtattak“, de a kiknek vissza is kell térniök és ők fogják helyreállítani az elveszett Izraelt. Ez alapokon építették föl az első keresztények a „menyország“ képzetét, hozzáadván a Názáreti Jézusnak, mint Messiásnak, mint a Messiás szenvedésének és feltámadásának „tényeit.“ Midőn aztán az eszmék fuziója megtörtént, a hiszékenységnek már igen kevés érv kellett arra, hogy meggyőzessék a menyország megalapításának gyors voltáról. A synoptikusok és a Jelenések könyve mind földi megváltást jósolnak. Földi uralma lesz a Messiásnak, ki az újra alapított Jeruzsálemben 1000 évig fog uralkodni. A sátán birodalma, mely az eljövételig hatalmasan növekedik, akkor összeomlik; pogányok, kik addig mehtagadták Jézus nevét és tanításait, egyszerre az ő táborában esküsznek örök hűséget a kereszténység zászlója alatt. Pálnál habár még nála is találkozunk Messiási eszmékkal, mindez szellemibb alakot ölt. A keresztel be van fejezve a megváltás, több cselekedetre, vagy hosszabb időre szükség nincsen, a regenerált faj megszemélyesítőjének halhatatlanságával megállapítva az Isten országát, — az ő benne való hit által megigazulunk.

A IV. evangéliumból mindez eltűnt; az incarnatio: minden, mely betetőzi az Isten országának épületét és a Fiúnak szemlélése által kezdődik az idvezülés. — Általában, ez iratok a következőket állítják: Jézus feltámadott és az Atyánál van; onnan a Szentlélek

által közlekedik és végtére egyesíteni fogja a hiveket mind egy akolban. De hogy mindez a mennyben vagy a földön történik-e meg; hogy mindenki halála alkalmával, vagy együttesen a Jézus visszatérésével nyer-e üdvözölést; hogy egy nyilvános ítélet után, vagy annak mellőzésével történik-e mindez, — ezekről, a mennyiféle irat, annyiféle értelmezést ad. Ez eszmék később könnyen utat nyitottak a testi feltámadás hitének, melynek az első évszázadokban legékeesebben szóló apostolai voltak Papias, Justin Martyr, Irenaeus, Hippolytus stb. Irenaeus mondja, hogy az új Jéruzsálem megalapítása és abban Jézus 1000 éves uralkodása Palaestinában fog megtörténni, ennél fogva abban testileg kell megjelenni; továbbá, annyira nagy bőség lesz emez idő alatt, hogy az oroszlán is csupa polyvával él, s meghuzódik a gyenge bárány előtt (a bárány nem Jézust jelképezi.) Az Urral (Jézus) egy asztalnál fognak lakmározni a szentek, így keresvén elégtételt a mult idők szenvedéseiért. Az elköltözött egyén azonban nem tér egyenesen Istenhez, szükséges egy bizonyos közbeeső út is, mert a világ gyarlósága után a tökéletes boldogság megsemmisítheti a lelket, mielőtt idvezülhetne. Mikor tehát az 1000 év kitelik, a többi meghaltak is idehozatnak, egy általános ítélet után megszűnik a Jézus uralma, s helyébe lép az isteni monarchia. Ime az irányító eszmék, melyek a pokol és purgatorium rémséges szülötteinek adtak életet, hogy hajmeresztő doctrinák tartásáért rettegésben az emelkedni vágyó lelket, melynek porhüvelyé ama doctrinák „apostolainak“ elegendő jövedelmet izzadni nem tudott. A trombiták azonban sem az első keresztényeknek, se másoknak nem harsogtak; Jézusról, haláláról, mennyországról alkotott mythologiák elveszítették értéküket a lélekben bizó lélek előtt s így lassanként visszatért a lelkekbe a kiátkozott pogányvilág két elméjének, Plato és Pythagorasnak amazoknál sokkal erősebb sejtelve: az egyéni lélek új élete egy szellemi világban. Mert minden mythologiának az a végzete, hogy az eljövendő dolgok megtörténtét e föld szűk határai közé szorítja, emberi vonásokkal rakja tele s így önmagában hordja a veszendőséget.

Másként volt-e e szabály alkalmazva Jézus személyére? A Messiásnak újra vissza kell térnie, hogy megalapítsa a próféták által megígért birodalmat; — a második Ádám bebizonyította feltámadását, tehát még munkál e földön, — „élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus“, — az örök Logos bármely pillanatban felültheti az emberi testet, hogy az újra bűnbe süllyedt emberiséget

visszatérítse az Atyához. Mindezekben a Jézus valódi személyiségéből nem lehet semmi, a mi az ő saját vallását követőknek hitéül szolgálhasson, mert a mi az ő munkálkodása idejétől lefolyt hosszú történelem és a mindennapi élet nekünk tanít, meghazudtol minden az ő személyét érintő, emberi értelmet meghaladó csodás dolgokat, azokhoz fűzött várakozásokat, reménységeket, jövőndöléseket. Emberi elfeledett hitek, reménységek, melyeket soha be nem igazolt az élet, — föléledhetnek újra, találhatnak újra számtalan követőkre, kik vakbuzgóságból vagy öntudatos lélekkel igyekeznek beléjük új erőt önteni; hagyományok lehetnek szentek milliók előtt, — de örök élete az egész világmindenségben csak egy dolognak van, — a mi nem tűr ellentmondást, a mi nem csodálatos és emberfölötti, a mi nincs kötve személyhez és időhöz: és ez az igazság. Jézus életében is ezt kell keresnünk; és ha megtaláltuk, elveszhet vagy megmaradhat minden ő hozzá fűzött mythologia, lehet ő Isten vagy isten-ember vagy közönséges ember — előttünk csak akkor fog ő tiszta és érthető alakban állani, mint állhatott egykoron személyes követői előtt. Mig ezt legalább is meg nem közelíthettük, addig öntudatos Jézust követők, keresztyének nem lehetünk.

LŐFI ÖDÖN.

Az unitáriusok főtanácsi gyűlése.

I.

Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Méltóságos és főtisztelendő Egyh. Főtanács!

A XX-dik században ma tartjuk első főtanácsi gyűlésünket és ma először tartjuk ujonnan épített kollegiumunkban. E két körülmény tágas tért nyitna meg számomra az elmélkedésre. De tekintettel éppen új kollegiumunknak a mai napon történendő megnyitásával előttünk álló ünnepélyekre, e főtanácsi gyűlésünket megnyitó beszédemmel, nagyon rövidre szoritkozom.

Ez évvel tehát egy új századba léptünk. Ki ne lenne kíváncsi közölnünk, hogy mit rejt az méhében általában hazánkra és nemzetünkre, legközelebről egyházunkra nézve? De a jövő titkát Isten magának tartotta fenn; annak leplét halandó kéz félre nem lebbentheti. Tekintettel azonban a letűnt század eseményeire, a mennyiben azok az egyházi, a vallási életre vonatkoznak, nekem legalább úgy tetszik, hogy inkább reménnyel, mint aggodalommal nézhetünk az új század elébe. Mert tény az, hogy a lelkiismeret szabadsága a letűnt században jelentékeny hódítást tett az emberek szívében az egész polgáriassult világban. A mi vallásunk pedig az evangélium mellett a lelkiismeret szabadságán alapulván, ez által szélesebb talajt nyert magának. S nem lenne nehéz kimutatni, hogy ha névleg az unitárius vallásnak aránylag ma is még kevés követője van, hiteseink s ezek között különösen az Isten személyi egységének hiteseinké, tehát vallásunknak hittanilag sarkpontja, nemesak hogy többé nem találkozik oly ellenszenvvel, mint századokon át, hanem mind több oldalról nyer igazolást. Nem lehet tagadni, mintha a vallási élet bensősége veszített volna a letűnt században eddigi erejéből s ebből kifolyólag általában az erkölcsi élet is meglazult volna. Éppen ezért hitelveinkhez való szigorú ragaszkodás mellett, a mi természetesen nem zárja ki azoknak fejlődését, főleg az erkölcsi élet ápolására kell fordítanunk legfőbb gondunkat a beköszöntött

új században. A tisztult hit és a tiszta erköles legyenek azért zászlónkra írva s ez alatt ezekért küzdve nézzünk jó reménnyel az új század elé. Mert igaz ugyan, hogy jelenleg bizonyos visszaesés tapasztalható sok irányban és így a vallás légkörében is. Mintha sokan ismét be akarnák kötni az emberek szemeit. S tény az, hogy a vallásról, az üdvről való különböző babonás felfogások, ámitások soha több embert meg nem vesztegettek, mint napjainkban. De hát nyár közepén is hányszor elborúl a nap; a tiszta égre hányszor tornyosulnak sötét fellegek. Azért a nap csak napnak marad; fényét, világát ki nem olthatja a legsötétebb felhő se. Bizzunk hát mi is szent vallásunk napjának fényében és világában. Az Ur nem hagyja el az övéit!

A mi pedig az új épületet illeti, a melyben ma először tartjuk főtanácsi gyűlésünket, a mint méltóztatnak tudni, több mint egy évtizede, hogy tanácskozásainknak nem egyszer képezte tárgyát régi kollegiumunknak kibővítése vagy egy egészen új kollegium építése. Azt is méltóztatnak tudni, hogy a megállapodás végre ez utóbbiban történt s már a múlt évi főtanács alkalmával méltóztatnak látni a megkezdett építkezést, a mi Isten segedelmével szerencsésen bevégeztetvén, az új épület ma ünnepélyesen át fog adatni rendeltetésének. Ezt megelőzőleg mi csak azért gyűltünk egybe e helyiségben, hogy főtanácsi gyűlésünk megalakulhasson. Ezért ez irányban sem kívánok kiterjeszkedni. Pedig az alkalom nagyon csábító. Hiszen ez új épület a gondolatoknak egész raját keltheti fel lelkünkben. De azoknak szárnyalásában a megnyitási ünnepélyen nem sokára alkalmunk lesz gyönyörködni. Részemről csak egy óhaj-tásomnak kívánok kifejezést adni. És ez az, hogy ebben az új épületben, a melyben az új századdal megkezdjük tanácskozásainkat is, ujtsuk meg mindnyájan vallásunk és egyházunk iránti szeretetünket, buzgóságunkat és áldozatkészségünket és a régi helyiségből ide áthozott irományokkal együtt hozzuk át azt a szellemet is, mely az elhagyott épületben folytatott tanácskozásoknál vezette hitelődeinket és vezetett minket is a letűnt században.

II.

Püspöki évi jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyh. Főtanács! Huszonötödik évi jelentésemet vagyok ezúttal megteendő. Nem tartozik ugyan e jelentés keretébe; de nem tehetem, hogy mindenek előtt elkem

mélyéből hálát ne adjak Istennek meghálálhatatlan nagy kegyelemért, a melyet irántam, igénytelen szolgálja iránt, életemnek ez ideig lett megtartásában is kimutatott. Mert 25 évet mint püspök érne meg, nem tartozik a mindennapi dolgok közé. 22 elődöm közül csak 4-nek jutott még ez a szerenese. Hadd öleljem meg ma őket az emlékezet karjaival, mint a szolgálat idejére nézve Istentől velem együtt különös kegyelemben részesített kartársaimat. Ezek: Beke Dániel (1636-tól 1661-ig); Almási Mihály (1692-től 1724-ig); Agh István (1758-tól 1786-ig) és Lázár István 1786-tól 1811-ig). A minő szomorú emlékek újulhatnak meg lelkiünkben különösen a két előbbinek püspöksége idejéből, nem az ők személyöket illetőleg, hanem egyházunknak akkori nyomasztó helyzetét, önfentartásáért vívott nehéz küzdelmeit tekintve — ezekre jobb lesz most fátyolt vetnünk.

De fokozza az én hálámat Isten iránt az is, hogy oldalom mellett tisztelhetem azt is, a kit 25 évvel ezelőtt ugyanaz a zsinati főtanács, a mely engem a püspökségre méltatott, a főgondnoki székbe ültetett, mélt. id. Daniel Gábor urat. Ez még ritkább eset; sőt alig hiszem, hogy még előfordult volna. Mert valaminth 25 évet ért püspök elődeim között is volt, főgondnokaink között is éppen 4 volt ilyen. Névszerint Daniel Ferencz (1718-tól 1747-ig); Simon János (1732-től 1765-ig); P. Horváth Ferencz (1778-tól 1804-ig) s Daniel Elek (1820-tól 1848-ig). Tehát éppen a Daniel családból mostani érdemdús főgondnokunkon kívül még kettő. Adja Isten, hogy e név soha se is vesszen ki főgondnokaink sorából! De hogy püspöknek és főgondnoknak egyidőre essék 25 éves évfordulójuk, ez a maga nemében valóban rendkívüli eset.

Arról természetesen én nem szólhatok, hogy a főgondnok úr ömlgával 25 évre terjedő együttes szolgálatunk mennyire felelt meg s hogy egyáltalában megfelelt-e a várakozásnak és egyházunk érdekeinek. Ezt megítélni a méltgs. és főt egyházi főtanácsra s talán még inkább a jövő korra tartozik. Mert a jelen kor ítéletét, eltekintve a mi személyünktől s egészen általánosságban szólva, a rokon- vagy ellenszenv is befolyásolhatja és irányíthatja; míg a jövő kor ítélete megalkotásánál egyedül a történeti tényekre van utalva. Lelkiismeretem azonban nyugodt s meg vagyok győződve, hogy a méltgs. főgondnok úr is ugyanezt elmondhatja, hogy erőink és tehetségeink mértékéhez képest igyekeztünk mindent megtenni hivatalunk betöltésére, hogy önzetlenül, tiszta kézzel s csupán szeretett egyházunk közérdekét és előmenetelét tartva szemünk előtt jártunk el, a mennyire eljárhattunk mindennemű kötelességeinkben. Jöhetnek s adja Isten jöjjenek utánunk hivatottabbak s nálunknál érdekesebbek úgy a főgondnoki, mint a püspöki székbe; de több jó akarattal azok sem foglalhatnak helyet azokban. És mert még a napnak is, az idő ha estvére hajlik, sugarai elvesztik hevőket és a legerősebb fa is ősszel már nem hoz lombokat, legyen szabad — legalább részemről — elnézést kérnem a méltgs. és főt. Egyh.

Főtanácstól, ha munkásságom az eddiginél is fogyatékosabb lesz. Kérem egyszersmind támogatásukat is, ha Istennek tetszik és jónak látja még éveimhez éveket adni — kérem szíves támogatásukat, nem magamért, hanem az ügyért, egyházunk ügyeért, a melyet egyformán szívünkön kell hordoznunk mindnyájunknak, ha annak előmenetelét, fejlődését és boldogságát igazán óhajtjuk és várjuk.

Bocsánatot kérve a mlts. és főt. Egyh. Főtanácstól, hogy ennyi ideig foglalkoztam saját személyemmel, de a mit talán az alkalom indokoltta tesz, évi jelentésemet a következőkben teszem meg:

1. Belső emberek változása a múlt évi egyh. főtanács óta:

a) Lelkészeknek rendeltettek: Deák Mikós, tordátfalvi lelkész Szt.-Mihályra, Lőrinczi Dénes nyug. tanító Bözöd-Ujfaluba, Boór Jenő lelkész-jelölt Iklandra, Barabás István lelk. jelölt Tordátfalvára, Biró Pál I.-jelölt Maros-Szt.-Benedekre, Gál Miklós, volt budapesti lelkész Torozskó-Szent-Györgyre;

b) Kántor-tanítóknak: Boros György Kaalból Medesérre, Marosi Mátyás okl. tanító-jelölt Kaalba, Lázár Ferenc okl. tanító-jelölt Iklandra, Lőrinczi György okl. tanító-jelölt Iszlóba;

c) Tanító nőknek: Árkossy Vilma okl. tanítónő Ravába; Rédiger Klára Dombóra. Másod tanítói új állás államsegélyvel szervezve.

d) Kántoroknak: Máté Sándor Szt.-Mihályfalváról Bágyonba, Kovács István nyug. áll. tanító Szt.-Mihályfalvára.

e) Elhunytak: Györfi Ferencz szt.-mihályi, Siménfalvi György torozskó-szt.-györgyi s csak a napokban Taresafalvi Pál mészki lelkész afiai.

f) Ürességben vannak a bordosi, lokodi és mészki lelkészi, és a kilyéni kántori állomások.

Lelkészi szigorlatot, illetőleg szakvizsgát ez évben ketten tettek, u. m.: Barabás István és Biró Pál, mindketten jeles eredménnyel; nemkülönben Boór Jenő, az ág. ev. hitv. egyházból egyházunkba átlépett lelkész, a különbözőzeti tárgyakból szintén jeles eredménnyel minősített egyházunkban a lelkészi pályára. Mindhárman már alkalmazva is vannak s ez által a múlt évben ürességben volt 5 lelkészi állomás száma most már háromra szállott. A lelkész-növendékek száma 16-ra emelkedvén, remélünk lehet, hogy lelkészekben ezután már nem lesz oly hiányunk, mint közelebről volt. Miután azonban ez évben szakvizsgát csak egy tehet és lelkész-jelöltünk egy sínes, egy pár évig — sajnos — még mindig marad nyájunk pásztor nélkül.

A fennebbiekkal kapcsolatban nem mulaszthatom el följegyezni, hogy papnevelő intézetünk ez évben az új kollegiumban a főgymnasiunál teljesen elkülönítve helyzetet el. A növendékek — együtt — külön fognak lakni, külön tanuló szobájok és tantermeik lesznek. Ez az iskolai rendszabályokban is némely módosításokat tesz szükségessé és von maga után. Ehez képest a papnövendékeket illetőleg, a rendszabály el is készült, a főtanácsai tárgysorozatba is fel

van véve. Részemről is azonban ez úttal annak érdemleges tárgyalás nélkül ideiglenes helybenhagyását ajánlom. Egy évi tapasztalattal könnyebb lesz végleg megállítani.

2. Az egyházi anyakönyvek és népesedési kimutatások szerint egyházunkban 1900-ban

A) Kereszteltetett:	a) fiú	990
	b) leány	1005
	együtt	1995 új szülött.

Kevesebb 8-al, mint 1899-ben. Ezekből házasságon kívül született 219.

B) Konfirmáltatott:	a) fiú	634
	b) leány	589
	együtt	1223 növendék.

Több 55-el, mint 1899-ben.

C) Összeskeltetett:	a) tiszta unitárius	307
	b) vegyes vallásu	184
	együtt	491 pár.

Kevesebb 60 párral, mint 1899-ben.

D) Eltemetett:	a) a férfi nemből	768
	b) a nő nemből	790
	együtt	1558

Több 207-el, mint 1899-ben.

E) Átállott egyházunkba	166
Kilépett egyházunkból	118

E szerint 48-al többen jöttek egyházunkba, mint a hányan abból kiléptek.

F. A lélekszám 1900. év végén volt 69599, a mi az 1899. év végén kimutatott lélekszámhoz képest, mind a mellett, hogy a szülöttek és halottak közötti különbség 437, az előbbiek javára esik; nem különben az áttérésekben is egyházunknak 48 lélek a nyeresége, visszaesést mutat. Ugy látszik, hogy lelkész afiai évről-évre megújítani szokott figyelmzetetéseimre is, a statisztikai adatok egybeállítására nem nagy súlyt helyeznek, mert visszaesés e lélekszámban az előbbiek szerint egyáltalán nem lehet. S ha mégis ezuttal az ütötte ki magát, ez csak abból magyarázható ki, hogy vagy 1899-re vagy 1900-ra mutatták ki tévesen a létszámot. Az országos népszámlálásból talán pontosabban megtudjuk rövid időn egyházunk létszámát is. De azért nem mulasztatom el ismételten figyelmeztetni lelkész fiait, hogy ne vegyék olyan könnyedén ezt a kimutatást, igyekezzenek pontosan számon tartani lelkészi gondozásuk alá tartozó hiveiket. Hiszen e nélkül nem is nevezhetik magukat igazában lelki pásztoroknak. Ez indított arra, hogy a mult évben még egy körlevélben is felhívtam lelkész fiait s utasításokat is adtam a

lelki pásztori gondnak minden irányában leendő kifejtésére és gyakorlására. Esperes atyámfainak ez iránt beérkezett jelentései megnyugtattak ugyan, de éppen a lélekszám adatait illetőleg fen-
nebb látható pontatlanságból kifolyólag, nem tartom feleslegesnek
jelzett körrendeletemre e helyen is reá mutatni, elvárva lelkész
afiaitól, hogy a lelképásztori gond gyakorlásában magokat ahöz al-
kalmazni tisztök s egyházunk iránti kötelességüknek ismerendik.

Lelkészeinkről levén szó, helyén látom megemlíteni, hogy lel-
készeink kongruája még mind nincs véglegesen rendezve. A folyó
évre az eddigi elszámolás alapján megállapított kongrua kiutaltatott
ugyan és az lelkészeinknek ki is adatott; de a Minister ur őnagy-
méltósága több felől felmerült panaszok következtében a mult hó
20-ig újabb határidőt tűzött ki arra nézve, hogy addig azon lel-
készek, a kik több kongruára tartanak igényt, mint a mennyi szá-
mukra megállítatott, ezen igényöket igazoló okmányokkal kon-
gruájuknak kiigazításáért folyamodhatnak. E felhívás folytán lelké-
szeink részéről beérkezett folyamodások fel is vannak terjesztve. De
ellátva még ninesenek s így az eredmény sem tudható. Aránylag
különbön kevesen folyamodtak lelkészeink közül a kiigazításért, a
mire talán én is befolytam azzal, hogy a mult év őszén személyes
közbenjárásommal sikerült több lelkészünk részére különösen a fu-
vardijakat illetőleg jelentékeny kiigazításokat eszközölnem. S mint-
hogy mult évi jelentésemben mint sérelmet hoztam fel, hogy sz.-ud-
varhelyi egyházközségünk nem ismertetett el anya-egyházközségnek,
örömmel jelenthetem, hogy ugyancsak személyes közbenjárásommal
szerencés voltam nevezett egyházközségünk anya-egyházközségi jellegé-
nek elismerését szintén kieszközölni.

3. A közvetlen püspöki vizsgálat alatt álló 8 anya- és 7
leány-egyházközség mult évi pénzforgalma a felülvizsgált számadá-
sok szerint 163,185 kor. 65 fillér volt; az 1901. évre ájtött pénz-
vagyon 363,225 kor. 83 fill. Ez utóbbi 38,891 kor. 53 fillérral
több, mint a megelőző évre ájtött volt, de terhek is csaknem eny-
nyivel több. Ezekről különben a részletes kimutatást az E. K.
Tanácsnak beadván, a szükséges adatok annak évi jelentésében is fel
vannak tüntetve. Vizsgálatot személyesen ez évben sem tarthattam
egyik egyházközségünkben sem. De szókefalvi egyházközségünk
templomának félbemaradt tornyát úgy a maga, mint ez ügy iránt
lekesülő barátainak és jóakaróinak valóban tiszteletreméltó buzgó-
ságával és aldozatközségével kiépítvén, annak fölszentelési ünne-
pélyén a mult év november havában magam is személyesen részt
vettem, s ezuttal alkalmam volt küüllői egyházkörsünk csaknem
összes egyházközségeinek jelentékeny számu hűveivel érintkezni, s
öket vallásunk és egyházunk iránti szeretetre, a polgári és hazafüi
erények gyakorlására buzdítva, üdvözölni. Kiszállásomnak központja
Dieső-Szt.-Márton lévén, itt a polgári hatóságok részéről is a leg-
nagyobb előzékenységgel, hogy ne mondjam, tisztelettel fogadtattam.
Mindezekre visszaemlékezve lelkem most is örömmel telik el s nem

kétfelm, hogy küküllői egyházkörünk előtt is kedves emlékként maradt fenn a szőkefalvi templom tornyának fölszentelési ünnepélye.

4. A Báró Boldácsy-alapítvány meghatalmazottainak f. évi jun. 12. Budapesten tartott közgyűlésén meghatalmazott társammal, Bedő Albert afiával ezuttal is személyesen részt vettünk. Az alapítványi birtokok jövedelméből a közgyűlés az igazgatóság ajánlatához képest ez évre is egyházkerületenként 8000 koronát szavazott meg. Az igazgatóság jelentése egyebekben is egyhangulag elfogadott. Végre meghatározott, hogy tekintettel ez alapítvány megalkotásának ez évben negyedszázados évfordulójára, a nagylelkű alapító iránti kegyeletes és hálás érzelmeink kifejezésére a negyedszázados évforduló a jövő évi közgyűlésen megünnepeltessék s e célból a tulajdonos egyházkerületek nyilatkozattételre hívassanak fel. Ez ügy a tárgysorozat rendjén tárgyalásra kerülvén, meg vagyok győződve arról, hogy a negyedszázados évfordulónak megünnepelése iránti óhaját egyházi főtanácsunk egyhangulag kijelenti.

5. A Dávid-Ferencz-alap kezelésem alatt álló részének állása f. évi aug. 31-ki zárlattal készpénz hitelszövetkezeti bankban 6006 K. 12 f., négy egyházközségünknel kölesönökben kötvények mellett 5675 K., együtt 11,681 K. 12 f., több 707 K. 50 fillérrel a múlt évi kimutatásban foglalt összegnél. A közpénztárba beadott összeggel ez alap jelenleg 23,745 K. 50 fillért tesz ki.

Az „Ezredéves-alap“ állása ugyanazon zárlattal 6675 K. 07 f., több 1145 K. 03 fillérrel a múlt évben kimutatott összegnél. A többlet jelentékenyebb része a takarékpénztári kezeléssel gyűjtött kamat.

6. A brit- és külföldi unitárius Társulat ez évre is megküldötte a budapesti s annak kapcsolatában levő egyházközségeink számára az 50 font sterling segélyt. Sőt e ezímen a múlt évre az Amerikai Unitárius Társulattól is 200 dollárt voltunk szerencsések kapni. Ez utóbbi segély, illetőleg adomány indított arra, hogy budapesti egyházközségünknel közreműködjem arra nézve, hogy a múlt évben Amerikában alakított unitárius s más szabad irányú hittudósok nemzetközi konferenciájának, ez év május havában, a brit- és külföldi unitárius Társulat évi közgyűlésével egyidejűleg Londonban tartott nagy gyűlésére, a melyre engem is, Boros György afiát is meghívtak, de egyikünk se mehetett el, küldje el Józán Miklós lelkész afiát. Nevezett lelkész afia e gyűléseken, a melyek egy egész hétig tartottak, részt is vett. A nemzetközi konferencián képviselve volt Anglia és Amerika mellett a Continensnek jóformán minden állama a hittudomány mezején elismert nevű férfiakkal, a kik részint felolvasásaikban, részint szabad előadásaikban gazdag bányáját tárták fel az újabb kort mozgató vallásos eszméknek. E felolvasások rövid időn mind ki lesznek adva s feltett szándékom, hogy azokat bármi áldozattal magyar nyelven mi is kiadjuk. Mert mi nem irhatnánk vallásunk mellett jobb apologiát, mint a minőt ezekben a felolvasásokban találunk. A mi képviselőnk Józán Miklós lelkész afia is

tartott felolvasást, valamint Boros György theol. tanár afia szintén elküldötte egy e czélra irt dolgozatát.

De a legnagyobb mulasztást követném el, ha angol testvéreinknek egyházunk iránt való rokonszenvének és nagyrabecsesülésének csak a közelebbi napokban tanusított újabb jeléről is meg nem emlékezném. Értésökre esvén, ugyanis, angol hitrokonainknak, hogy új kollegiumunkat september hóban fogjuk megnyitni, a megnyitási ünnepélyre többen készültek eljönni. A mikor aztán tudattuk velük, hogy september 22-ke előtt az új kollegiumot nem nyithatjuk meg, sajnálatukat fejezték ki, hogy azon nem lehetnek jelen mert nekik akkorra már otthon kell lenniök; de ez nem akadályozza meg őket, hogy feltett szándékuk mellett maradjanak s bejöjjenek hozzánk minket meglátogatni és az új kollegiumot megnézni. Meg is tették. Tagart kisasszonynak, ennek a páratlan buzgalmű nőnek, a vezetése alatt, ki most már harmadszor látogatott meg minket, aug 23-án egy 14 nőből és 17 férfiből álló társaság, köztük több pap, indult be Angliából hozzánk. Józan Miklós, budapesti lelkészünk Bécsbe ment elejökbe. Ő fogadta őket ott s vele jöttek le aug. 29-én Budapestre, a hol az Erdélyi Kárpát-Egylet részéről, a mely szives volt angol vendégeink szives fogadására velünk kezét fogni, Dr. Erődi Béla úr, a budapesti egyházközség részéről Dr. Székely Aladár, lelkes ifju afia fogadta a társaságot. Három napot töltöttek székesfővárosunkban, megnéfvén annak nevezetességeit s september 1-én résztvevén ottani isteni tiszteletünkben, valamint a Dávid-Ferencz-egyletnek e napon tartott első közgyűlésében; sőt a magok részéről ők is megtartották isteni tiszteletüket angol nyelven budapesti templomunkban.

Budapestről, a hova ináen Boros György afia ment angol testvéreink eleibe, az ő, az Erdélyi Kárpát-Egylet titkára, Radnóthi Dezső és Györi Ilona irónő társaságában, illetőleg vezetése alatt, sept. 2-án indultak Aradnak. Itt hasonlóan a Kárpát-Egylet által a legszivesebben fogadtatván és vértanúink emlékoszlopát megnéfvén, estvére Dévára érkeztek. Dévára már Kovács János afia is a leányával, Irénnel és Fangh Erzsi kisasszonynyal a társaság eleibe mentek. Együtt járták meg a dévai várat, Dávid Ferenczünk vértanúságának szomorú helyét. Déváról kirándulást téve Vajda-Hunyadra és a gyalári bányatelepekhez, sept. 3-án Tordára érkeztek, mindenütt a legszivesebb fogadtatásban részesülve. Megnézték a tordai hasadékot, megjárták Toroczokót. Ez útjok különösen szép benyomásokat hagyott hátra lelkökben, a mennyiben útközben sínfalvi, várfalvi egyházközségeink részéről is üdvözöltettek; toroczkoí egyházközségünk pedig a hétköznaphól is valóságos ünnepnapot csinált angol testvéreink tiszteletére. E fogadtatásoktól elragadtatva érkeztek sept. 5-én Kolozsvárra, a hol az indóháznál az egyházközség s általában egyházunk nevében tanáraink s velök együtt az elejökbe ment közönség élén, Péterfi Dénes lelkész afia fogadta.

Angol testvéreink Kolozsvárt is 3 napot töltöttek. A harmadik

nap, (vasárnap) september 8-án, a mi magyar isteni tiszteletünk után, a melyen Mózes András lelkészünk egy egészen alkalmoszerű beszédet tartott s a városi dalkör is közreműködött, Iszlai Márton afia vezetése alatt, ők szintén megtartották isteni tiszteletüket. Igazán szerettem volna, ha ezt kolozsvári egyházközségünk minden tagja; sőt hitsorsosaink mind látták volna. Három papjok szolgált. Az egyik szentírást olvasott, a második könyörgött és a harmadik egyházi beszédet tartott. Közben hymnuszokat énekeltek férfiak és nők, az öregebbek és az ifjabbak együttesen kivétel nélkül mindnyájan, orgona kísérettel, a melyen szintén egy angol nő játszott. Általában isteni tiszteletök oly megható volt, hogy bár templomi közönségünk legnagyobb része abból semmit sem értett, mégis meg vagyok győződve, hogy mindnyájan éppen úgy el voltak telve áhítatossággal, mintha anyanyelvünkön folyt volna az isteni tisztelet.

Templomozás után megmutattuk a Dávid Ferencz-kövét s új kollegiumunkat, a melynek csaknem minden helyiségét bejárták, örömlüket nyilvánítva, hogy oly szép és kényelmes épületet emelhetünk tanulóinknak és papnövéndékeinknek. Különösen jól esett nekik hallani, hogy ebben minket az állam is megsegített. A szemlét a díszteremben végeztük be, a mely ekkorra jó formán megtelt érdeklődő közönséggel. Itt angol testvéreinknek egyházunk nevében megköszöntem látogatásukat, sajnálatomat fejezve ki, hogy azt nem teheték úgy, hogy az ünnepélyes megnyitáson jelen lehessenek. Legmélyebb tiszteletemet nyilvánítottam Tagart kisasszony iránt, a ki a minket meglátogatott társaságot szervezte, s a ki 1858-ban boldogult édes atyjával, Tagart Eduarddal az első lánczszeme volt annak az áldott egybeköttetésnek, a mely azóta köztünk és az angol unitáriusok között fennáll. Üdvözlötemet Tagart kisasszony, a testvére Tagart H. Villiam és Dunkerley urak viszonozták; ez utóbbi átadván a Brit- és Külföldi unitárius Társulat üdvözlését is a társulat titkára, Bowie úr megbízásából. Most Tagart kisasszony kért még egyszer szót, hogy kijelentse, mi szerint szándékuk, hogy e látogatásuk emlékéül papnevelő intézetünkben egy új tanári szék felállításához adományokkal hozzájáruljanak s ha Isten megsegíti, e szándékukat hazuról megteszik. Végül felkérésünkre mindnyájan beirták nevöket a kollegiumban, valamint a könyvtárban a látogatók számára szolgáló emlékkönyvbe.

Vendégeink részére az nap bankettet rendezvén, a kölesönös üdvözlötek és jókívánatok itt, a szokott módon, egymást üző pohárköszöntésekben nyertek kifejezést. Ezt a bankettet aztán angol testvéreink egy általok rendezett estélylyel viszonozták, melyen a társaság egy geologus tagja, Shrubsole úr, a tordai hasadék formálódásáról mondotta el a maga nézeteit, többen szavaltak és énekeltek és a mi legmeglepőbb volt, egy pap, Davies úr, egy angol ének után a legjobb kiejtéssel elénekelte a mi magyar hymnusunkat. Nem kell mondanom, hogy, különösen ezt, mily általános taps kísérte. Az együtt töltött est után másnap, september 9-én, a társaság a mi

szerencsekívánatainktól kísérve, hazájok felé útra kelt. Csak Tagart k. asszony maradt még itt egy pár napra testvérével. September 13-án aztán ők is elutaztak.

Talán igen is hosszúra nyújtottam angol testvéreink látogatására vonatkozó jelentésemet. Én mégis azt hiszem, hogy nem méltattam eléggé e nagybecsű látogatást. Mert nagybecsű volt az első sorban mindenesetre egyházunkra nézve. Hiszen minden egyébtől eltekintve, magában az a tény, hogy egy nagy és mivel nemzet fiai és leányai, tengeren tuli hazájokból, mint hitsorsosait azonnal tömegesen felkerestek, hogy irántunk való rokonszenvedésükkel ezzel is újabb jelét adják, nem lélekemelő-e reánk nézve, a kiket vallásunkért — mondjuk ki tisztán — sokan még most sem szívelhetnek itt édes hazánkban se, holott negyedfél száz éves multunkból annyira legalább megismerhettek, hogy ha templomainkon nincsenek is keresztiek és azokban Krisztust isteni tisztelettel nem imádjuk is, azért minket is a kereszténység szelleme éltet, és a Krisztus által hirdetett evangéliumi elveknek hódolunk; mert az ő legfőbb két parancsolatját: az Isten és embertársaink iránti szeretetet igyekszünk mi is minden eselekedetünknel szem előtt tartani. De nagybecsűnek tartom én angol testvéreinknek e látogatását nemzetünkre nézve is. Mert ha csak 20—30 szívet is megnyerni hazánkban és nemzetünknek a külföldön, a hol bizony nem egy helyen nemzetileg sem vagyunk jobban méltányolva, mint a hogy mi vagyunk valóságilag, ez is egy oly erkölcsi nyereség, a melyet nem lehet kiesinyelnünk. Már pedig arról merek kezkeskedni, hogy angol vendégeink, telve hazánk és nemzetünk iránti szeretettel, tértek vissza hazájokba s ott is legjobb barátaink maradnak. Legyen útjok szerencsés! Az Isten áldja meg őket!

7. És most vegyünk búcsut azoktól is, a kik végképpen eltávoztak körünkből. Mert angol testvéreinkkel még találkozhatunk; de azokkal, a kiket a halál ragadott el közülünk, e földön találkozásunk nem lehet.

Mult évi egyh. főtanácsunk óta lelkészeinken kívül, a kiknek elhalálzásáról már fennebb fájó érzéssel megemlékeztem, egyh. tanácsos afiai közül elvesztettük: Nagy Domokos, Barabás József, egyszersmind sz.-kereszturi tanár, Gelei Gyula, Kőváry Mihály, Sárdi Imre, dr. Sebes Károly és Vajna Lajos, egyszersmind küllőköri főgondnok afiait. Végül nem mulaszthatom el a halás kegyelet érzésével e gyászkoszoruba fenni egyházunk egy buzgó nőtagjának, f. évi aug. 23 án Vajda-Hunyadon elhunyt Konez Juditnak a nevét is, mint a ki egyházunk és szent vallásunk iránt őseitől örökölt buzgóságának és áldozatkészségének, értesülésem szerint, végrendeletében is kifejezést adott. A béke angyala örködjék mindnyájoknak sirja felett.

Tisztelettel kérem a mlgs és főt. egyh. főtanácsot, méltóztassék ez évi jelentésemet tudásul venni és elfogadni.

III.

Ferencz József püspök felavató imája

az új kollegium megnyitásakor.

Világok dicső Alkotója és böles Gondviselője! Emberi nemünknek e földön Fenntartója s szellemi fejlődésének kimeríthetetlen forrása! Nagy Isten! A te nevedben gyültünk egybe e helyen s a legelső szó, mely ajkainkra tör, a hála szent szava, a melylyel szívünk mélyéből áldozunk neked a te jóvoltodért, hogy segedelmeddel egy új hajlékot emelhettünk a Muzsáknak és az Erényeknek.

Kiesiny egyházunk negyedszáz éves történetének emlékei vonulnak el lelkünk előtt, oh Uram, e pillanatban. S bár ez emlékek között vannak, a melyek öröm helyett fájdalmas érzéseket fakaszthatnak fel keblünkben, ezekért mint amazokért egyaránt téged áldunk és magasztalunk; mert mindenik a te kezed munkája, mindenikben reád, a te végetlen böleseségedre és hatalmadra, a te kimeríthetetlen jóságodra és kegyelmedre ismerünk.

Mint a felkelő nap a te parancsodra emelkedik a láthatárra, s hinti szét arany sugarait a földön: te hoztad fel lelkünk egén is szent vallásunk ragyogó napját. Ennek fényénél te ismerttetted meg magadat velünk egyedül imálandó Istennek és a te szt. fiadat, az ember ur Jézus Krisztust, a mi testvérünknek és tanító mesterünknek az üdv útján. Te tetted fogékonnyá az elméket ez igazságok és ezeken alapuló hitünk iránt s adtál ennek terjedést hazánkban kunyhókban és palotákban egyaránt. És a midőn hitünk az idők folyamán ellenszenvvel találkozott s nem egyszer még üldöztetést is szenvedett, ez is a te akaratodból történt s javunkra volt; mert erőink kifejtésére indított, a küzdelemben kitartásra, az általunk megismert igazság mellett állhatatosságra, hithűségre és szent fiad példájának követésére buzdított.

Oh légy áldva, légy magasztalva hát jó Istenünk! mindazokért az emlékekért, a melyek a multból örömmre hangolva vagy könyveket

fakasztva lelkünkben megelevenednek. Légy áldva, hogy megtanítottál, hogy értelmünket nem kell feláldoznunk hitünkért, hogy a tudomány igazságai nem zavarják meg vallásunk igazságait, hogy egy oltárt emelhetünk és egy oltáron áldozhatunk mindkettőnek.

Egy ily oltára volt, szerető szt. Atyánk! egyházunknak megalapítása óta e nemes városban tanintézetünk, melynek ujonnan emelt csarnokát mutatjuk be neked. Történelmileg ez immár a negyedik, a melynek kapuit megnyitjuk. S oh mennyivel szerencsésebbek vagyunk mi hitelődeinknél, hogy a mitől ők korokban meg voltak fosztva, ez ujonnan épült tanintézetünk megnyitásában, ime ma velünk együtt örvend minden különbség nélkül a nevelés ügyének minden barátja, e városnak minden hű és igaz polgára, a kik nemzetünk közmívelődése iránt érdeklél viseltetnek -- nemcsak, hanem a miben hitelődeink szintén nem részesültek, hogy a közmívelődésnek e csarnokát felemelhessük, sok szükséggel küzdő egyházunknak az állam szintűgy, mint e nemes város segítségére jött.

Dicséret és dicsőség legyen ezért is szent nevednek oh gondviselő Isten, ki az emberek szívét és gondolkozásmódját, a kor szellemét irányítod s ha néha tün visszaesésekkel is, de azért általában mégis előbbre viszed az emberiséget a tökéletesedés végetlen útján.

Oh, vajha a közmívelődésnek e csarnoka bensőleg is oly vonzóvá lenne, mint külsőleg! Vajha az ebben ápolott tudományok és ismeretek is oly szilárd alapon és pillérekben nyugodnának, mint a minőkben ez épület nyugodni látszik! Vajha ugyanaz a szellem tölténé be, mint a minő szellem kiolthatatlan lánggal égett az eddigiekben s a melyet legközelebről is elhagyánk.

Hozzád folyamodunk azért nagy Isten! minden erőnek, minden hatalomnak és minden kegyelemnek forrása! S mindenek előtt arra kérünk, hogy vedd oltalmadba ez épületet. Terjeszd ki a felett gondviselésednek szárnyait. Parancsolj az időnek, hogy kimélve repüljön át felette s engedje újabb meg újabb századokat köszöntenie e helyen sértetlenül.

De örködj még inkább benső élete fölött s cselekedd, hogy megfeleljen nagy és szép rendeltetésének. Legyen ez a hazafiságnak

és vallásosságnak, az ész és szív nemesítésének, a tudományoknak és erényeknek századokon át elismert otthona, biztos melegágya.

E végre rendelj e tanintézet részére időről-időre böles előjárókat, kik azt értelemmel és belátással kormányozzák; nemes emberbarátokat, a kik fenntartására és fejlesztésére az elődök példájára meghozzák a szükséges áldozatokat; értelmes és buzgó tanárokat és tanítókat, a kik elhivatásoknak éljenek s azért égjenek és lelkesüljenek; növendékeket, a kik betöltsék ne csak a termeket, de betöltsék a szülőknak és tanároknak, a hazának és nemzetnek hozzájuk fűződő reményeiket is.

Áldásod legyen, áldások Istene! az élet nagy iskolájában bölesé lett s nemesak országunkon, hanem nemzetünk szívéi is uralkodó királyunkon. Nyujtsd még hosszúra életét fényben és dicsőségben. Rendelj melléje minden időben alkotmányos érzelmű tanácsadókat, kormányférfiakat, a kik hazánk jogai és szabadsága felett hiven őrködjenek s nemzetünk jólétét és boldogságát kitartással munkálják. Áldd meg hazánkat és nemzetünket minden áldásaidal. Forraszd egygyé e hon földén élő népek szívét, hogy se a nyelv, se a hitkülönbség ne szolgáljon akadályul közös hazánk szeretetében, törvényeinek tiszteletben tartásában, egymás megértésében és szeretetében. A benső békét ne engedd megzavartatni kül-ellenség által se, mert a fegyverek zöreje a muzsáknak nem kedveznek. De ha a haza védelme harezra szólítaná nemzetünket: adj diadalt fegyvereinek. Adj termékenységet földünknek, virágzást iparnak és kereskedelemnek, tudománynak és művészetnek. Áldásod legyen e nemes városon, ennek minden rendű és rangú polgárain, különböző tanintézetein, a melyek szintén a közművelődést szolgálják. Vedd kedvesen legközelebből ez ünnepélyünket s hallgasd meg könyör-gésünket. Szt. Fiad, az Úr Jézus nevében kérünk. Amen.

Légy megáldva, megszentelve Istentől ujonnan épült csarnoka a közművelődésnek. Az ő gondviselése őrködjék feletted. Maradj századokon át minden véstől megvédett kedves és keresett otthona a muzsáknak és erényeknek.

IV.

Id. Daniel Gábor főgondnok megnyitó beszéde.

Tisztelt gyülekezet! Örömnapunk van, mert vallásközönségünk nagy áldozattal létesített új collegiumának megnyitási ünnepélyét tartja, a melyet fokoz azon részvét, a mely más felekezetbeliek részéről is nyilvánul. Ezt természetesnek találom, mert minden oly mozzanat, a mely a magyar kulturát előmozdítja, minden igaz hazafi részvételét fölkeltheti.

Mai napság nem a nyers erő, hanem a tudomány, a műveltség azon erő, a mely győzelemre vezet. Még a hadviselésben is ez az irányadó. A hadtudomány, a fejlett technika és a fegyverek minősége, nagyrészen a döntő eszközök és ha az ezen a téren így van, annál inkább áll ez a polgári téren, a hol a nemzetek hatalmát nemcsak a létszám, hanem annak műveltsége, tudományos képzettsége, gazdasági, ipari és kereskedelmi fejlettsége teszi.

Tehát indokolt örömünk, a midőn e téren egy tényező eszközének felavatását ünnepeljük, a melylyel első sorban a magyar unitárius-egyház iránti kötelességünknek teszünk eleget, de másfelől szeretett hazánknak is, a midőn annak hí fiaikat igyekszünk nevelni, még pedig olyanokat, a kik a koronás királyunk iránt viseltető hűség mellett, a magyar nemzetiség eszméjéhez való tántoríthatatlan ragaszkodással Magyarország megerősödéséhez, habár számban csekély, de őszinte törekvéssel járulnak.

Az unitárius vallás ereje hazánkban a székelységben gyökereszik, ők annak állandó és önzetlen követői, de ép úgy hevül keblökben — felekezeti különbség nélkül — a hazaszeretet.

Hálával adózom a Mindenhatónak, hogy megérem engedte vágyaim egyikének megvalósítását, a melyet — magas koromnál fogva — alig mertem reményleni.

Lelkem mélyéből eredő hódolattal adózom magam és vallásközönségünk részéről diesőségesen uralkodó Királyunknak, a kinek jogara alatt évszázak óta először részesült vallásközönségünk állami segélyben.

Hálátlanság lenne e tekintetben megfelekedni hazafias kormányunkról, jelesen a jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszterünkről, a kinek nagy része van abban, hogy ma itt ezen épületben ünnepelehetünk.

Kegyelettel újítom fel azon hitfeleim hervadhatatlan emlékeit, a kik vallás-közönségünk alapjainak gyarapításával lehetővé tették ezen kollegiumunk létesítését, biztat a remény, hogy a jövőben is az áldozatnak ezen forrása nem fog kiapadni, sőt esörgedezése lehetővé teszi egyházunknak, a közmívelési téren is a kor igényeinek megfelelő színvonalra emelését.

A midőn jöltevőinkről szólok, ezek közé méltán sorozhatom az amerikai és angol hitfelcinket, a kiknek szeretetöket és áldozatkészségüket oly gyakran élveztük és élvezzük. Meleg érzés esatolja őket hozzánk. Érdeklődésüknek jelét adták legközelebből is több angol hitfeleink itteni látogatásuk által. Mely egybeköttetés ha fényt áraszt egyházunkra, a két szabadállam tagjaival való érintkezés előnye kihat hazánkra is.

Tekintve ezen ünnepély terjedelmes sorrendjét, rövidre szabott megnyitó beszédemet a tisztelt gyülekezet legszívélyesebb üdvözlésével végezve, átadom a szót Horváth főgondnok társamnak.

V.

Báró P. Horváth Kálmán főgondnok üdvözlő beszéde.

A nagyméltóságú közoktatási miniszter úr képviselőjében mélt. gróf Béli Ákos urnak, Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósága, Kolozsmegye törvényhatósága, a kir. egyetem, az összes tanintézetek, egyletek tisztelt képviselőinek, minden egyes tisztelt urnak egyszóval

Egyházam részéről üdv és hála mindnyájuknak, kik jelen ünnepélyünkön körünkbe jönni szivesek voltak.

Tisztelt uraim!

Az ember lehet bármily politikai párton, egyet nem tagadhat meg, azt, hogy a tanítás ügye Magyarországon az utolsó két évtized alatt nagyot haladott és ha ezen tény fokmérője az ország kulturális fejlettségének és egyszersmind vagyoni gyarapodásának, akkor ezen ország az általános jóllét emelkedésének áldásos útján halad.

Ki tagadná ezt?

A mint bővül azon kör, melyben a műveltségnek bizonyos fokát elérhetik az emberek, annak arányában nő nagy valószínűséggel azoknak száma, kik jóllétnek ötvendenek.

A hol művelt emberek laknak, az gazdag ország.

Az értelmi erő növekedése föltételezi a vagyonosodást annyiban, hogy mindenki igyekszik saját, most nagyobbá lett, eddig csak egyes társadalmi köröknek fenntartott — igényeit kielégíteni; melyeknek kielégítése által munkás, törekvő lesz, vagyont gyűjt és tart meg családjának, hogy majd az is nagyobb gond nélkül élhessen meg. Ezáltal az ország közvagyonát gyarapítja.

Hogy ezt tehesse, ezen célra közreműködni kötelessége mindazoknak, kiknek valamely kulturális intézmény igazgatására befolyásuk van.

Az országos kormány bölcs belátásában megtette a magáét — mit fennen hirdetnek az ország különböző részeiben fölállított állami iskolák, tanító- és tanítónőképezdék, az állami gimnáziumok és egyetemek, melyeknek a fejlesztésére szükséges költséget bőséggel rendelkezésükre bocsátja. A felekezetek, az iskolákat fenntartó városok és testületek, mindenik közreműködik arra, hogy Magyarországon a műveltséget terjessze, ugyannyira, hogy minálunk a ki tanulni akar és képes reá, tanulhat, mert a mód reá, önként kínálkozik.

A mi egyházunk teendői egyike legfőbbikének tekintette mindig és tekinti ma is az iskola ügyét. Tudja, hogy ez azon folyam, mely magába fölveszi az ország intelligens elemét és azt átformálva évek múlva szétosztja, mint áldást vivő ereket a haza téreire. Tudja, hogy a milyen ezen munkája, olyan lesz a fölnevelt ifjúság. Azért törekedünk beléjük csepegtetni, hogy hazafiasak, kötelességtudók és mindenekfölött háladatosak legyenek azok iránt, kik támogatták, midőn az iskolázás idején arra szükségük volt.

Lelkükre kötjük, hogy tanulásuk és igyekezetük által az államnak hasznos, kiváló embereivé váljanak, — mert az övék a jövő és tőlük függ, hogy Magyarország a jövőben nagy és mindenki által tisztelt legyen.

Uj kollegiumunkat is a magyar kormány nagylelkű támogatásával ezen jelzett irány jegyében építettük fel és bocsátjuk a tanuló ifjúság használatába. Áldozatot nem kiméltünk, mert tudtuk, hogy hazafias célú szolgálunk — mert meggyőződünk arról, hogy midőn unitárius ifjainkat ide hozzuk és belőlük embereket nevelünk, általuk a magyar elemet erősítjük, a magyar állam gépezetének tengelyét aczélozzuk meg a küzdelemre, a győzelemre.

Adja Isten, hogy így legyen!

Egyházam nevében újólág üdvözlöm mindnyájukat és egyházam mély és hálas köszönetét fejezem ki azért, hogy megjelenésük által collegiumunk ünnepélyes megnyitásának fényét emelni kegyeskedtek.

VI.

Elintézett ügyek.

A folyó év szeptember 22. és következő napjaira egybehívott E. Főtanácsnak, nem számítva a közbeeső egyes ünnepeket, már magában a tárgysorozata oly gazdag volt, hogy a legtöbben azt hitték, hogy annak legalább is egyharmadát kénytelenek leszünk levenni a napirendről s egy jövő, esetleg rendkívüli főtanácsi ülésre halasztani. Ez azonban nem történt. Az ünnepek lezajlása után derekas munkát végzett a Főtanács s a tárgysorozatba felvett tárgyakat mind letárgyalta.

Az e. főtanácsi ülést sept. 22-én d. e 8 órakor, tekintettel arra, hogy az új collegium épülete nem volt még átadva a közhasználatnak és mert az volt a cél, hogy a dísztermet ne vegyük addig használatba, a míg abban szép ünnepélylyel az iskolát meg nem nyitjuk, az új collegium szép és tágas tornatermében a püspök nyitotta meg egy szép beszéddel, a melyet fennebb egész terjedelmében adunk.

Ritkán volt együtt annyi egyh. tanácsos a gyűléseken, mint most.

A püspöki megnyitó után a Főtanács megalakult, megállapította a tárgysorozatot, mivel még néhány, a tárgysorozat kiküldése után előkészített ügyet kellett abba felvenni, s azután felfüggesztette tárgyalásait.

A közönség a templomba vonult. Csakis nagy ünnepeken lát a kolozsvári templom oly szép és diszes közönséget, mint a minő most ott egybegyült. Az éneklést a kolozsvári dalkör végezte. Péterfi Dénes lelkész pedig Pál apostol Filippib. IV. 12. verse e szavai alapján: „Tudok megalázkodni és tudok bővölködni“, alkalmi beszédet mondott. E beszéd hallgatása alatt úgy jött, mintha egy teljesen tiszta, átlátszó folyó feletti hídon állanánk s onnan tekintenénk a víz folyására és mintha abban csaknem 350 év történetének képei, alakjai vonulnának el előttünk.

A templomozás véget ért s mindenki az új collegium dísz-

termébe vonult a megnyitási ünnepélyre. Boldog volt a ki beférhetett. Még a különböző testületek küldöttségei is alig tudtak helyhez jutni. Az ünnepélyt a püspök kenetteljes, buzgó imája nyitotta meg, a melyre id. Daniel Gábor főgondnok beszéde következett. Majd a küldöttségeket üdvözölte br. Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok, a mire gr. Béli Ákos Kolozsmegye főispánja, úgy is, mint a vall. és közoktatásügyi minister képviselője és Szvacšina Géza polgármester válaszoltak szép beszédben. A ref. egyházat dr. Bartók György püspök, a katonaságot Palkovics József altábornagy és Pap Gyula vezérőrnagy képviselték.

Az iskola-átadó derek beszédet Kozma Ferencz collegiumi f. ü. gondnok tartotta. Az iskolát gondjai alá vette dr. Gál Kelemen igazgató, míg Nagy Lajos nyug. tanár ez alkalomra írt szép ódáját szavalta el, a mely ugyanczen a napon nyilvánosság elé boesított kötet költeményeinek egyikét teszi. Az unitárius leányok saját gyűjtésükből egy drága szép lobogót készítették ez alkalomra az iskolának. E lobogót Fangh Erzsi k. a. adta át, a mit az igazgató köszönettel fogadott. Az építési emlékokmány a főlépcső-ház falába helyeztetett. Ezután az iskola megtekintése s később egy díszbéd következett.

Az új collegium megnyitása alkalmával mondott beszédekről száándékosan tartózkodunk e helyen többet mondani, mert azok egy kötetbe összegyűjtve, nem sokára ki fognak adatni, s akkor mindenkinek alkalma lesz azokat vagy újra élvezni, vagy azokat lelki örömmel olvasni — ha az ünnepélyen jelen nem lehettek.

22-én d. u. a püspök és az E. K. Tanács jelentésével, melyek tudomásul vétettek s melyek közül az első fennebb egész terjedelmében adjuk, a főtanácsi tárgyalás az új collegium dísztermében kezdetét vette. Azonban a derekas tárgyalás csak 23-án kezdődött.

23-án d. e. 9 órakor a Főtanács a püspök és id. Daniel Gábor főgondnok jubilálásával kezdődött, a kiknek tiszteletére, annak emlékére, hogy épen 25 éve múlt, hogy az árkosi zsinaton 1876-ban augusztus 26-án állásaikra megválasztattak, az egyház, a maga kebelében jubileumot rendezett.

A két egyházfő együtt lépett a díszterembe, mely akkorra már telve volt díszes férfi és női közönséggel. Br. Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok gyönyörű beszédben méltatta a jubiláltak érdemeit s üdvözlő beszéde végén lehullt a lepel két jelesünk amaz életnagyságu képeiről, melyeket ez alkalomra az Egyház

festetett. Az ünnepeltek az üdvözlő beszédre adott válaszaikban visszapillantottak az elmúlt 25 év történetére s gyönyörű képekben adták elé ezéjjaikat, ezek valósulását, vagy a közel jövőben remélhető valósulását. Mindenkit meghatott, mikor a püspök, beszéde végén bejelentette, hogy e nagy nap emlékére, — mivel a főgondnok úr már előzőleg megtette — ő is, nejjével együtt 2000 korona alapítványt teszen a kolozsvári collegium konviktusa javára.

A díszteremben még egy kép eltakarva állott. Ez a Berde Mózsáé volt. A jubileum után a püspök emelkedett szóra. Berde Mózsáról, egyházunk e nagy jóltevőjéről emlékezett meg meghatottan, kinek siremlékénél 21-én folyt le az ünnepély. Szavait felállva hallgatta az egész közönség. Meghajoltunk lelkének nagysága előtt, s a püspök beszéde alatt lehullt a lepel Berde Mózsá életnagyságú képéről is. Mindnyájunkat meghatott Kőváry Endrének e nagy tanulmánynyal készített, megszólalásig élethű képe.

Ezután egyes testületek nevében üdvözöltettek a jubiláltak és az üdvözlő iratok, illetve sürgönyök olvastattak fel.

Ez ünnepségek után a Főtanács a tárgyakat vette elő.

Bedő Ferencznek a felső-fehérvári gondnoki állásra történt megválasztatása jóváhagyatott s tőle a tisztí eskü bevétellett.

Közpénztárnoksággal még egy évre Benczédi Gergely bizatott meg. A jószágfelügyelőség és a jószágigazgató mandátuma is még egy évre meghosszabbítatott. Főiskolai könyvtárnoknak, mely állás a Kanyaró Ferencz lemondásával üresedett meg, Pálfi Márton választatott meg.

Megválasztatott továbbá 10 tag az E. K. Tanácsba, a II. és III. fegyelmi bíróság tagja. A belső emberi nyugdíjintézet pénztárnokságával újra csak egy évre ideiglenesen, Csifó Salamon bizatott meg.

A kolozsvári és a sz.-kereszturi gimnáziumoknál egyes tanári állások betöltése jóváhagyatott. Kolozsvárra alkalmaztattak rendes tanároknak: Hidegh Mihály és dr. Kiss Ernő, rendes tornatanárnak kineveztetett: Lassel Gyula; helyettes tanárok lettek: Márkos Albert, Major Sándor és Demeter Dezső. Sz.-kereszturra helyettes tanárnak kineveztetett: Szolga Ferencz, úgy azonban, hogy mihelyt oklevelét bemutatja, azonnal rendes tanárrá fog előléptettetni. Még egy évre Csiki István szintén kineveztetett, továbbá egy évre ugyanesak helyettes tanárnak kineveztetett Gálfalvi Sámuel is.

A gazdaságokról beadott évi jelentés szerint sok kárt valot-

tunk az időjárás miatt ez évben. A jelentés különben tudásul vétetett. Ugy szintén tudásul vétetett a pénztárvizsgálatokról beadott jelentés is.

Tekintettel arra, hogy az 1899. évi rendkívüli Főtanács által alkotott törvény szerint Egyházunk neve: „a magyarországi unitárius Egyház“ névre változtatott, kimondotta a Főtanács, hogy e változtatás alapján a telekkönyvnel s más szükséges iratoknál mindenütt keresztül viendő a kiigazítás, a mivel Molnár Sándor jogtanácsos bizatott meg.

A folyó évben negyedszázados évfordulója telik be annak, hogy a Br. Baldácsy-féle protestáns alapítvány megvalósult. Az E. Főtanács megkeresi az alapítványt kezelő igazgatóságot, hogy a jövő közgyűlésen a negyedszázados évforduló alkalmából a nagy alapító iránt érzett hálánk kifejezése végett rendezzen megfelelő ünnepélyt.

A belső emberi nyugdíj intézeti hátralékok után a kamat számítás és szedés a régi szabályzat szerint történik, míg az új szabályzat megalkottatnék.

Boros György tanárnak megengedte a Főtanács, hogy az amerikai „Harvard“ egyetemről kapott tiszteletbeli hittudori ezimet használhassa.

Abrudbányai és verespataki egyházközségeknek a püspöki vizsgálat alól leendő kivétele s esperesi vizsgálat alá adása kérdése elhalasztatott addig, a míg az *egyházkörök és egyházközségek*ről szóló törvényjavaslat tárgyalás alá kerül.

E napon tartatott meg a Berde-ebéd a torna teremben. A Berde-serleget Szentiványi Gyula köri f. ü. gondnok üritette ki. Magvas és lelkes beszédben elevenítette fel a nagy jóltevő emlékét.

Ebéd után a különböző számadások, költségvetések és az összesített vagyon mérleg, továbbá a bizottságok jelentései tárgyalattak le.

Szept. 24. és 25. napjain a következő ügyek intéztettek el. A belső emberi nyugdíj szabályzatra vonatkozó E. K. Tanácsai javaslatot az E. Főtanács elvetette, elfogadván a helyett, a többek nevében előterjesztett azon javaslatot, hogy a szabályzat „*ujabb szövegezésre*“ adassék ki egy bizottságnak, melyben minden egyházkör legalább is egy taggal képviselve van, azzal az utasítással, hogy az újabb kidolgozásnál irányadó legyen, hogy minden tagnak a teljes fizetése biztosított legyen nyugdíjjal. A bizottság Kozma Ferencz isk. f. ü. gondnok elnöklete alatt a köri esperesekből és a nyugdíj bizottságból megalakított.

A papnevelő intézet szervezete és rendszabályai ideiglenesen egy évre helyben hagyattak azzal, hogy eltekintve az E. Főtanács korábbi határozatától, a dekáni állásban a jelen tanévre személyi változás nem tétetik.

A belső emberi nyugdíj pénztárnak a közpénztárnál leendő kezelése kérdésére vonatkozólag kimondatott, hogy ez idő szerint még a nyugdíj pénztár külön kezeltessék.

A kolozsvári kollegiumban az internatusi díjak megállapítására vonatkozó E. K. Tanácsi javaslat elfogadtatott.

Ugyancsak a kolozsvári kollégium konviktusára vonatkozólag beterjesztett költségvetés is az 1901/2 tanévre elfogadtatott. A konviktus szabályzata ideiglenesen egy évre jóváhagyatott. Azok az alapítványok a melyek jövedelmei a konviktus céljára felhasználhatók, kimondatott, hogy ezután „konviktusi alapok“ ezímen kezelendők. Ezzel kapcsolatosan a Derzsi János-féle alapítvány (tápin-tézeti ösztöndíj) kétharmadrészben, vagyis Kolozsváron 10 és Sz.-Keresztúron 13 tanuló részére, egyenként 200 kval a f. tanév szept. 1-től kezdve életbe lépttetett.

A Berde-kezelési alap 155,000 k. ezímen jövőre egy összegben együtt kezeltetni határozatott. Az évi kamatokból két alapítványkezelő kap évenként 400—400 kr., a harmadik, vagyis a pénztárnok 600 kr., ezenkívül fedeztetnek a vagyon kezelése körül felmerülő minden költségek, mint a vagyonkezelő biztosok, jószágigazgató uti költségei, jószágigazgató és erdősz. fizetésének aránylagos részei, helyrepótoltnak a Berde-vagyon egyes alapjai esetleges hiányai s ha még ezek után is marad fenn, az beadatik a közpénztárba a közszükségletek fedezésére.

Az új kollegium építésére a Berde-alapból kölcsön vett összegekre nézve nem kíván a Főtanács követelményeket állíttatni ki, hanem utasította a pénztárnokot, hogy a kiutaló végzéseket helyezze és őrizze vasszekrényben a Berde-alapra vonatkozó iratok között s ezenkívül a számadásos főkönyvben mindig jegyezze elő a kölcsön kiutaló végzések számait.

A Tordán esetleg létesítendő állami főgymnasium támogatására a tordai unitárius gymnasium alap vagyonából Egyházunk semmit se áldozhat közvetlen, de közvetve módját fogja találni később az intézet támogatásának.

A sz.-keresztúri gymnasium tanárainál a fizetési fokozatok az évi államsegély terhére beindítottak. A fizetés emelkedések a

nyugdíjba betudatnak s ezért a vallás- és közoktatásügyi minster urnak bejelentettek.

A Berde végrendelet 4. §. d. pontjára vonatkozólag a jogügyi bizottság véleménye, illetve javaslata elfogadtatott. Ennek alapján a méhészet- és gyümölcsészetért évenként kiadandó jutalomra pályázhatnak a lelkészek, a tisztán felekezeti iskoláinknál szolgáló néptanítók, kántortanítók és a csakis énekvezérek. Egy jutalomdíj rendszeren 100, rendkívülig 200 K. A pályázati feltételek és a melléklendő okmányok, illetve igazolványok megállapítottak.

Nagy Lajos főjegyző fizetés emelés iránti kérése, bár méltányosnak találtatott, a jelen pénzügyi helyzetre való tekintettel azonban nem volt teljesíthető.

Dr. Bedő Albert egyh. tan. országgyűlési képviselő 100 K. adománya, hogy az pályadíj adassék egy legjobb husvéti beszéd írójának, örömmel fogadtatott, a pályázat kihirdetésével az E. K. Tanács bizatott meg.

A Zsuki-alap felhasználására vonatkozólag elfogadtatott, az E. K. Tanács javaslata. E szerint az alap jövedelme évenként a Főtanács által osztatik ki a többi segélyekkel együtt.

A segélyek kiosztására vonatkozólag a bizottság javaslatához képest az E. K. Tanács javaslata némi módosítással fogadtatott el.

Ezután a tanügyi jelentések következtek, a papnevelő intézetről, középiskoláinkról, a nem unitárius középiskolákban tanuló unitárius növendékek vallástanításairól, a tanító- és tanítónőképzésekben tanuló unitárius növendékek vallástanításáról, a tordai polgári fiu, leány és kapcsolatos elemi iskolákról, továbbá az elemi nép iskolákról s végül a vasárnapi tanításról.

Jóváhagyattak a Korondi és Bordosi kepeválasztási ügyek és Árkoson a kepeének pénzül leendő fizetése.

Töröltetett a Szabó Lajos és Molnár István tartozása, a felhajthatatlanok közé tétetett a Bonis Ferencznéc és újabb tárgyalás alá kerül a Pálfi Sándoré.

Ferenzi Lajos felső-rákosi állami tanító és unitárius énekvezérnek Egyházunk érdekében tett munkálkodása érdemei elismerése jeléül a „tiszteletes“ cím engedélyeztetett.

A keblbi tanári nyugdíj szabályzat 9. §-a oda módosítottatott, hogy az özvegy nyugdíja a férj fizetésének 1200 frtján felüli része után 20%.

A házasságot kötöttek kihirdetésére elfogadtatott az udvar-

helyi egyházkör indítványa, a mely szerint az esetben, ha két unitárius vallásu két különböző községből való egyén köt egymással házasságot, a házasságot kötöttek mindkét községben kihirdetendők.

Nem fogadtattak el Lőrinczi István indítványa a házasulandók kihirdetésére, az udvarhelyi egyházkör javaslata arra nézve, hogy az egyházköri jegyzők is legyenek hivatalból tagjai az E. Főtanácsnak; a kükküllőkör indítványa a vallástanítók kinevezésére, továbbá a köri jogtanácsosi és egyházköri kebli tanácsosi állások szervezése iránt, továbbá, hogy ingyen tankönyvek adassanak az elemi népiskolai tanulóknak. Ugyancsak az egyházkörök véleménye alapján nem fogadtatott el az udvarhelyi egyházkörnek az egyházközségek költségvetése minta ivére vonatkozó javaslata.

A jövő évi Főtanács ülése idejének a kifizése az E. K. Tanácsra bízott.

A gyűlést a püspök beszéde és Kelemen Albert közügyigazgató imája zárta be.

CSIFÓ SALAMON.

Beszéd

a Berde Mózsa siremléke leleplezésekor.

(1901. sept. 21-én.)

Kegyelettel adózó gyülekezet! K. ai! Egy nagy erkölcsi tartozást fogunk ma Isten segedelmével leróni boldog emlékű Berde Mózsa siremlékének ünnepélyes leleplezésével. Ezekben a napokban éppen nyolcz éve lesz annak, hogy a boldogultnak porait e sirba elhelyeztük s azóta — okát, elhallgatom, mert a sirokat a béke angyala őrzi, s lakóinak csendes nyugalját nem illő, a mi viszállyaink és perlekedéseink keserű emlékeivel megháborítani — mindez ideig jeltelenül állott a sirja annak a férfinak, a kinek emléke iránt nem csak mi, az élő nemzedék, hanem késő utódaink is, nemzedékről nemzedékre örök hállával fognak tartozni nagy és szép alapítványaiért, melyeket egyházunk és iskoláink oltáraitra letett.

S mintha az isteni gondviselés különös nyilvánulását látnám abban, hogy a mikor a szükség a legnagyobb egyházunkban, akkor támaszt kebelében egy-egy olyan jótevőt, mint a minőt Berde Mózsaiban is adott. Mert igaz ugyan, hogy Berde Mózsa, mondhatni fejedelmi adományaival egyházunkban eddig egyedül áll és századok telhetnek el, a míg őt valaki nemhogy felül mulná, hanem csak utol is éri, avagy megközelíti; de ne legyünk hálátlanok azok iránt se, a kik talán kisebb adományaikkal és hagyományaikkal, de éppen olyan szükségét pótolnak, éppen olyan nemesen és nagylelkűen hozzájárultak egyházunk fentartásához, nem egy közülök megmentéséhez, mint a kinek emlékét ma is hállás szívvvel áldjuk.

Emlékezzünk csak vissza, mily siralmas helyzetben volt egyházunk a 18-dik évszáz kezdetén. Templom és iskola nélkül maradtunk még e nemes városban is, a mely az unitárius hitesszeme bölcsője volt, körülötte gyűlve a város lakóinak összessége és a honnan a hitesszeme első püspökünknek, Dávid Ferencznek ihletett szavára, mint fény sugar terjedt szét bérezes kis hazánkban, Erdélyben, beragyogva kunyhókat és palotákat egyaránt, hullámgyűrűket

vetve túl a Királyhágón is nem egy helyt. Emlékezzünk csak vissza e siralmas helyzetre, melynek nyomása alatt a tűnő század már-már egyházunkat is elepeszté. De az isteni gondviselés akkor éppen úgy, mint most Berde Mózsában, Zsuki Lászlóban egy mentőt küldött számunkra, ki nagybecsü adományaival elhárította a végveszélyt egyházunk felől és a 19-ik századot új reménynyel köszöntheték hitelődeink.

És e reményökben nem is esalatkoztak meg, különösen miután Augustinovies Pál újabb segítségére jött egyházunknak szép alapítványaival. Mert meggyőződésem szerint, ha Zsuki után Augustinovies nincs, alig ha el nem estünk volna a 19-ik század küzdelmeiben; különösen a szabadságharez után reánk nehezedett súlyos viszonyok között. Azon áldozatok mellett, a melyeket a szomorú emlékü napokban egyházunknak minden számot tevő tagja, a maga tehetségéhez képest meghozott egyházunk, iskoláink érdekében, főleg az Augustinovies alapítványára támaszkodva, mondhattuk el a dalnok királylyal: *„Az Úr nem hagyja el az övéit!”*

De az új idők új szükségeket szülnek. S aligha volt korszak általában nemzetünk életében, a melynek méhe termékenyebb lett volna a szükségek szülésében, mint ez a mi korszakunk, hazánk alkotmányának helyreállítása óta, minden téren és minden irányban nyilvánuló s századok mulasztásainak kipótlására irányuló fejlődésével. Mi természetesebb, minthogy az új idők egyházunkban is új szükségeket teremtettek, a melyekkel szemben méltán aggodalom szállhatta meg szívünket a Zsuki, az Augustinovies s hogy az őket követők közül egynehányat még megemlítek: a Konez János, Jobbágy András, valamint a legújabb időből a Derzsi János, Kovács Dénes és Bence Klára jelentékenyebb alapítványai mellett is. És ez aggodalomtól nem hiszem, hogy ment lett volna közülünk egyetlen lélek is, a ki egyházunkon szeretettel esüng s annak jövőjét biztosítva lenni óhajtja.

Im, ekkor tette le Berde Mózsá nagy alapítványát kezünkbe. S mily különös találkozása az eseményeknek! Valamint Zsuki L. a 19-dik, úgy Berde M. a 20-dik századra alapítványainkkal egy új collegium építését tették lehetővé egyházunkban. Mert a vasárnapi napon megnyitott új collegiumunkat, melynek építési gondja évek óta foglalkoztatja egyházunkat, a Berde M. nagy alapítványa nélkül ép úgy nem építhettük volna meg, mint a hogy most elhagyott s a közművelődésnek egy századig szolgált collegiumunkat

szintén csak a Zsuki L. hagyománya segítségével építhették meg hitelődeink.

Igen, a Berde M. fejedelmi adományának itt vettük első sorban megbecsülhetetlen hasznát, részint egyenesen e czélra rendelt hagyományával, részint az által, hogy az új kollegium építési költségeinek fedezésére nem kellett idegen kölcsönnel terhelni magunkat. Tehát egy közművelődési intézmény létrehozásánál, illetve a kor igényeinek s a nevelés ügyének megfelelő módon újjá alkotásánál. És így adománya nem pusztán felekezeti jellegű. Mert a közművelődés előmozdítása általános nemzeti és emberiségi érdek. Templom és iskola, legyenek azok bármely felekezet birtokában, a közművelődésnek szolgálnak.

S hogy Berde M., bár a legerősebb unitárius volt, mennyire felül volt emelkedve a szűkkeblű felekezetiességen, mutatja az, hogy nagy alapítványából szorosabb értelemben vett egyházi czélokra aránylag keveset rendelt. Őt a közművelődésnek alapjául szolgáló iskoláztatás nemes gondolata lelkesítette. S mert saját magán tapasztalta, hogy mily nehéz küzdelemmel jár jobbára szegénysorsu szülőknek gyermekeiket iskoláztatni, már ifjúságától fogva annak a gondolatnak élt, az a törekvés lelkesítette, hogy szegénysorsu hitfeleinek erre az utat megkönnyítse. Ezért kész volt önmagát is megtagadni. Önmaga által szerzett nagy vagyona mellett szinte szegényesen élt. Takarékosága gyakran a fukarsáig fokozódott, melyért nem egyszer az emberek ítéletét is magára vonta. De őt mindezek nem zavarták meg, nem tántorították el nagy s a maga teljességében csak végrendeletében megismert nemes czéljától. S hogy mennyire szíven hordozta a mások nyomorát, életsorsát hitkülönbség nélkül, végrendeletében ennek is szép példáját adta. Hiszen e nemes városban a vakok intézetének felállításához ő tette le a szegeletkövet, e czélra rendelt adományával akkor, a mikor ily intézet felállításáról még szó sem volt.

Nem, nem; ne tekintse senki Berde Mózsában csak az unitárius nagy jóttevőt. Hiszen igaz, hogy közvetlen a mi egyházunk és iskolánk oltáira tette le nagy áldozatait; de, avagy közvetve nem a közművelődés nagy czélját mozdította-e azzal elő? S hogy adományait miért kötötte kizárólag egyházunkhoz s miért tette annak gyermekei számára, bár némileg az imént mondottakból is kivehető, jobb magyarázatát nem adhatom, mintha végrendeletének ide vonatkozó részét szó szerint felolvasom.

(Olvas :)

„Törvényes egyenes örököseim nem lévén, kiknek köteles részszel tartoznám, lelkemben azon kérdés merült fel: kinek javára és érdekében rendelkezem, véres verejtékkel szerzett vagyonomat kinek hagyományozzam? és lelkem esmerete felelete ime: szenteljem a közjóra, de tekintettel rokonomra is.

Ime az irány, melyet lelkem esmerete megjelölt:

Tehát valamelyik testületnek, melynek élete biztos, a közjóra fennállása hasznos, vagyonkezelése megbízható és hasonló intézetek között leginkább van szüksége segélyre, hagyományozom ezen végrendeletben minden ingó és ingatlan vagyonomat jogaimmal együtt.

Ilyen testület a Magyar Unitárius Vallásközönség (Status Unitarius), melynek nyomasztó szükségei segélyért kiáltanak, midőn más és a többi egyházfelekezetek, részint királyi, részint gazdag magánadományozások által és az unitáriusoktól jogtalanul és erőszakkal elvett alapítványokkal, oskolákkal oly gazdagok, hogy segélyre éppen nem szorulnak.

A méltányosság, az osztó igazság és lelkiismeretem parancsát követem tehát, midőn ezennel végrendelem a magyar unitárius Vallásközönséget egyetemes, általános örökösömnek (Universalis Haeres) minden ingó és ingatlan javaimban és jogaimban kivétel nélkül; de az alább látható és általa szorosán megtartandó feltételek és szabályzatok megtartása mellett“ stb.

Ime, mi vezette Berde Mózsát végrendelete megírásánál. Nem hiszem, hogy a ki a történeti igazság barátja, vagyona feletti rendelkezésében csak felekezeti érdeket lásson. Hajoljunk meg azért mindnyájan tisztelettel az ő emléke előtt. Mi pedig unitáriusok a tiszteletet egyesítsük hálás érzelmeinkkel. Az emlék mellett, a melyet sirjához állítottunk, állítsunk szívünkbe még maradandóbb és soha el nem porló emléket. Áldjuk Istent, hogy őt nekünk adta, hogy a dicsőült végrendelezése által is megerősítette bennünk a Gondviselésben való hitünket, hogy szép alapítványaival segítségünkre jött, nemes harezunkat megharezolni. Aztán kövessük az ő szép és lélekemelő példáját. Mert az áldozatkészségben nekünk sem szabad meglankadni. Nagy erőt nyertünk a Berde M. hagyatékában. És a miről szintén nem szabad megfélekednünk, az állam is, a mely eddig — mondjuk ki tisztán — mostohánk volt, s nemesak semmit nem adott, hanem a mink volt, azt is elvette, hazánk al-

kormányának 1868-ban történt helyreállítása óta a mi egyházunkat is ápoló gondjai alá vette, más egyházakkal egyenlő támogatásban részesíti. De mindezek még nem biztosítják jövőnket, ha kiszáradni engedjük azt a forrást, a melyből negyedfél száz év óta táplálkozunk; ha megszününk egyházunk és iskoláink közszükségeinek fedezéséhez mi is hozzájárulni. Mert hiában való a napsugár, hiában való a harmat és az eső arra a fára nézve, a mely bensőleg már elkorhadott, a melyben a nedvkeringés már megszűnt.

Hogy mi nem léphetünk a B. M. nyomába, hogy a mi áldozataink mérve csak elenyésző csekélység lehet az övé mellett — ez ne tartóztasson fel minket az áldozatkészség gyakorlásában. Jusson eszünkbe amaz evangéliumi szegény asszony, kinek két fillérét az Ur Jézus éppen annyira becsülte, mint a gazdagok sok pénzét. Én meg vagyok győződve, hogy B. M. áldott emlékü jöltevőnk iránti hálánkat semmivel sem fejzegetjük ki jobban, az ő emlékének tiszteletben tartását semmivel sem bizonyíthatjuk be inkább, mint ily gondolkozásmóddal, ily érzéssel és ezeknek megfelelő eselekedetekkel. Ez elhatározással tegyük még értékesebbé az ő sirjához állított emlékoszlopot, melyet a nagy jöltevő emlékét áldva, ezennel leleplezünk és a melyre én ezennel leteszem egyházunk koszoruját.

Te pedig, áldott jöltevőnk nemes szelleme! Tekints le kegyesen reánk, emlékednek hálával adózó gyülekezetre onnan felülről, a szellem országából. Vedd kedvesen hálánk e megnyilatkozását. A siremlék, melylyel nyugvó poraid helyét megjelölni igyekeztünk, elporlódhatik, de az a hála, a melyet mi szivünkben emléked iránt érzünk, meg nem szűnik, a míg egyetlenegy unitárius szív fog dobogni e hazában. Ugy legyen!

FERENCZ JÓZSEF.

Szentiványi Gyula köszöntője a Berde-serleggel.

Mélyen megihletődve, aggodalommal veszem e serleget kezembe a magyar kulturának, közmívelődésnek emelt és felavatott e fényes palotájában, annak a férfinak emlékezete ünneplésére, kihez nemcsak a születési hely ugyanazonos volta, de a gyerekkor ragaszkodó érzése, az ifjúkor bizalma, szeretete és később a férfikor tisztelete annyi bensőséggel csatolt.

Erőm fogyatékosságát soha nem éreztem inkább, mint e színarany serleghez fűzött feladatnak megtisztelő teljesítésénél, kitérni ez elől nem engedte a kegyelet és szeretetnek parancsszava. Kiki teljesítse kötelességét erejéhez mérten.

Pár nappal ezelőtt fényes emlékbeszédben talált méltatást Berde Mózes élete; e serleggel is több ízben a leghivatottabb férfiak áldoztak a dícsőült emlékezetének.

S ma én vagyok hivatva emlékéit közöttünk újból életre hívni.

A napnak melegét, világosságát minden reggel újra meg újra érezzük, élvezzük, gyönyörrel telik el lelkünk annak új meg új életet keltő és fejlesztő erején. A természeti erőknél ezt a folytonos ismétlését tehernek nem tekintjük.

Berde Mózes élete, szelleme, emlékezete ily világitó és melegítő erővel hat nemcsak az unitárius egyház kebelében, hanem erkölcsi hatalmánál fogva az egész magyar nemzetnek lelkére, szívére nemesítőleg kell hogy hasson, a humanismus gyakorlásában, a nemzeti művelődés támogatásában, a jellemek fejlődésében.

Ép ezért az ő erkölcsi nagyságának ünneplése, emlékének mentől gyakrabban megelevenítése csak újabb meg újabb nemes rügyeket fakaszt és fejleszthet az emberi kebelben.

Berde emlékeit a tudományos művelődés ez új csarnokában érez-szobor őrzi. Életét, tevékenységét, erkölcsi és szellemi nagyságát, érdemeit szíveinkben még visszhangzó remek emlékbeszéd örököltette meg.

Én ez alkalommal Berde *életének erkölcsi hatását* tartva szem előtt, egyházunk által emelt szobor talapzatára csupán egy babérlevelet akarok kegyelettel letenni.

Egyéni felfogásom szerint Berde elsősorban mint hazafi áll azon a magos piederstalon, melyre őt erkölcsi nagysága helyezte.

Berde Mózsza a székelyfaj ősi erejének méltó képviselője volt: kitarító munkásság törhetlen akarat erővel, önmegtagadás a legszigorubb igényekkel, szívjóság párosulva eleven kedélylyel.

Ezekből fejlődött ki az ő nagy jelleme, melynél a szívjóság mindenkor harmoniában állott lángelméjével és emberszeretetével.

Ez az összhang tette őt képessé nagy céljainak végrehajtásában.

Az unitárius egyháznak hivei mind magyarok, túlnyomólag a székely-fajnak hű fiaí és leányai. A mi egyházunk élete, fennállása, virágzása ama nagy politikai és nemzeti, faji küzdelemben, mely ma a nemzeteket és fajokat lázban tartja, a magyar nemzet fennállásával, culturalis fejlődésével azonos.

A mi szentegyházunk, ecclésiáink, iskoláink anyagi, erkölcsi és szellemi tevékenységök összes eszközeivel munkálnak a magyarságnak anyagi és szellemi gyarapodásán s ezzel a magyar állam nagy céljainak is elérésére.

Ezért a magyar unitárius egyházat méltán nevezhetnők:

„*Magyar nemzeti egyháznak*“.

Berde meg volt győződve Magyarországnak hallhatatlan első cultusministerének ama jóslata igazságáról: „Magyarország jövője a cultura kérdése“.

Erre vall végrendelkezésének egész szelleme. Ennek hatása alatt bocsájtotta egyházunk rendelkezésére mind azokat az eszközöket, melyekkel egyházunk saját hatáskörében a magyar kulturát előbbre vinni képes és a melyekkel a székely nemzet fogékony eszű és szívű gyermekeinek nevelését magasabb színvonalra emelni lehetővé tette.

E tettével nem csak a magyarság kulturtörténetében foglalt el egy méltó lapot, hanem hazánk kiválóbb jóltevői sorában az elsőkközzé emelkedett. Találunk fejedelmi alapítót a nemzeti vagyonból; találunk hazafias aristokratiánk és polgártársaink több jelesét az ősi vagyon jövedelmeiből a közmivelődés oltárán áldozni; de nem találunk egyet is, ki egész életének minden keresményét az egyházi és nemzeti cultura ügyének áldozta volna.

Szeretnék e pillanatban az ékesszólásnak minden hatalmával rendelkezni, hogy egyházunk ifjúságának lelkében, szívében felgyújthatnám kiolthatatlanul azt a lángot, melynek világánál Berde Mózsza szobrát naponta szemlélve, annak melege az ifjúságot az ő életének, jellemének tanulmányozására, követésére hevítse; s hogy erkölcsi

nagyságát szívében ápolva, közülök kiki erejéhez képest igyekezzék őt különösen hazánknak és egyházunknak szeretetében megközelíteni.

Akkor fog ez az új collegium a Berde intentiójához hiven a magyar nemzetnek és az unitárius egyháznak századokra ható áldásos eredményeket, nemes gyümölcsöket hozni.

Az ő erkölcsi irányának és nemes szellemének hatása alatt emelem e serleget az ő nagy emlékére, a magyar nemzetnek, a székely fajnak, szeretett unitárius egyházunknak virágzó fejlődésére.

Uraim! csupán még egy pár szót e serleggel kezemben. Midőn a közbizalom jubiláló főgondnokunkat és főpásztorunkat ezelőtt huszonöt évvel az árkosi zsinaton egyházunk vezetésére meghívta, nékem, ki akkor a szép Háromszékmegye élén állottam, jutott a szerencse, hogy szeretett püspökünkért az első poharat emelhettem; most pedig, midőn az új collegiumnak megnyitását ő Méltóságainak 25 éves jubileuma örömére és halhatatlan nagy jótevőnk emlékezetének áldozva ünnepeljük, ezen a hármasszüneten úgy érzem, hogy a Berde Mózsza szelleme itten van közöttünk, az ő emberszerető nagy lelke részt veszen a mi jubiláris örömeinkben is. Az ő szellemének, lelki óhajának vélek kifejezést adni: kívánva, hogy a Gondviselés egyházunk tisztelt és szeretett jubiláló vezéreit, főgondnok id. Dániel Gábort és főpásztorunk Ferencz Józsefet a Berde Mózsza hagyományainak hű gondozására és ápolására is még sokáig éltesse.

Párisi levél.

Páris, 1901. jul.

(Madame Pressensé. — Nép-egyetem alapítása Belville-ben.)

Szerkesztő úr!

A francia protestáns írók között Pressenséné asszony Gasparinné asszonynyal együtt a legnépszerűbbek az országban. Pressenséné neve mindenütt ismeretes s műveit olvassák minden egyházban, minden faluban. Halála őszinte fájdalmat keltett mindenfelé. Szerették őt, mert sok jót tett, s mert irataival nemes magvakat hintett el.

Pressenséné 1826-ban Svájcban született. Leánynéven Elise du Plessis-Gouretnek hívták. Atyja barátja volt a híres teológusnak, Vinet-nek, de ez a barátság megszakadt, mikor Vinet vallásbölcseleti tanulmányait folytatva elhagyta a régi orthodoxiát, a melyhez Pressenséné atya ragaszkodott. De az atya orthodoxiája nem sok hatással volt leánya szellemére, mert Pressenséné a szabadelvűségben még Vine-t is túlhaladta. Ifjúságában pietistikus és formalistikus környezetétől sokat szenvedett s később annál függetlenebb jellemű, annál szabadelvűbb lett. 1846-ban férjhez ment Pressenséhez, kivel Lausanneban ismerkedett meg, hol Pressensé theológiát tanult. 1847-ben Párisba jöttek és Pressensé pappá avatva a Taitbout-utezai szabad egyháznak lett a lelkésze. Több mint negyven éven keresztül hűséges társa volt férjének és támasza minden jó munkában. Pressenséné nagyon sok művet írt, különösen az ifjúság számára, s elbeszéléseit, regényeit egészséges szellem, erkölcsi emelkedettség jellemzi. Első műve, „Róza“, melyet főleg fiatal leányok számára írt, már 25 kiadásban jelent meg. S a többi munkái is, mint „La maison blanche“ és „Le journal de Thérèse“ több kiadást értek és az ifjúságra valóban hatást gyakoroltak. Nagyon eltalálta hogyan kell az ifjúság számára írni, értelmüket foglalkoztatni és őket mulattatni. S főleg társadalmi szempontból

hatott jótékonyan munkáival. Az igazságtalanság benne sohase talált védőre. Gyakran a legmelegebb védbeszédeket írja a néha elvakult miveltség szegényei, mostoha gyermekei, áldozatai mellett. Némelyek szemére vetették, hogy talán igen messze is ment az egyenlőség elvének alkalmazásában. De a mit mindenki elismer, az az ő gyöngéd érzése a kicsinyek és alsóbborsúak iránt; és aztán munkáinak tényleges hatása.

Számos elbeszélése mellett irt egy kötet költeményt is, melynek nem egy lapja finom költői inspirációval teljes. Longfellowtól is ad e kötetben egy költeményt nagyon sikerült fordításban. Regényeit mind felszámítani igen hosszas lenne. Stylusa némelykor, nem lehet tagadni, pongyola, de szelleme mindig kifogástalan.

Gyakorlati jótékonyága a Commune idejében sok szegény gyermeket és árvát mentett meg. Jó családanya volt. Gyermekei közül az egyik, Francis Pressensé, sok ideig szerkesztője volt a „Temps“ nagy lapnak, s jelenleg követségi titkár.

— A múlt évben egyik levelemben említettem volt, hogy St. Antoine külvárosban egy munkásnak sikerült népegyetemet alkotni. Most hasonlót alakítottak Belleville külvárosban. És a mi ez intézményt különösen jellemzi, hogy a munkások és a tanulók együtt működnek. A különböző tanulmánycsoportok vezetését együttesen intézik. Mindenik csoport élén áll egy munkás és egy tanuló. Figyelmet érdemel, hogy a munkások a böleselmi tanulmányok iránt előszeretettel viselkednek. A belville-i munkások a legnagyobb érdeklődéssel hallgatják azokat a tanulmányokat, melyek az erkölcs alapjaira és a szellemi élet mysteriumaira vonatkoznak. Ez sajátságosnak látszhatik, de mégis természetes, hogy az értelmi dolgok iránt érdeklődnek, mikor a dolgokat világosan akarják látni.

Egy más jellemvonása a Bellevilleben alapított nép-egyetemnek, a lakás intézménye. Lakásokról gondoskodtak, hol a tanulók és munkások együtt lakjanak, s hol külföldről jövő tanulókat és munkásokat is befogadhassanak. Ennek az a célja, hogy megtörje a bourgeoisie előítéleteit és a munkás osztály előítéleteit, hogy elősegítse a társadalmi osztályok egymáshoz közeledését. Ennek már is látszik bizonyos hatása. És ez biztató a jövőre nézve. Abban a társadalmi válságban, melyen ma Európa átmege, azokkal szemben, kik arra törekednek, hogy a társadalmi osztályokat megoszszák, hogy a szociális háború tüzét éleszszék, jól esik rámutatni azokra az eredményekre, melyeket azok értek el, kik az embereknek és érdekeknek összhangját, a személyiség és a jogok tiszteletét hirdetik.

És a midőn a belville-i intézményről szólunk, igazságtalanságot követnénk el, ha meg nem említenők Ch. Gide tanár nevét. Ninesen Párisban egyetlen oly sociális érdekű munka, mely az ő és követői támogatására ne számíthatna. Gide egyike a legilletékeesebb nemzetgazdászoknak. Eredeti szellem és hallgatóit magáival tudja ragadni. Jól ismerik a munkások is, a kik iránt rokonszenvvel van eltelve. Befolyása legjótékonyabb. Számos nemzetgazdasági munkát írt, melyek könnyen olvashatók és nagyon tanulságosak.

CHARRUAUD D.

Páris, 1901. sept.

(Etienne Coquerel. — A montaubani theol. facultas háromszáz évi ünnepe.)

Szerkesztő úr!

Fájdalom fogja el szívemet, mikor Etienne Coquerel haláláról kell írnom. Az ő eltávozása nagy űrt hagy maga után. Most még alig is tudjuk megmérni a veszteség nagyságát. A szabadelvű egyházak s a francia protestansok általán, rendkívül nagyot veszítettek. Én elvesztettem kedves barátomat, a kivel csaknem félszáz éven keresztül a legjobb viszonyban voltam. A mult év végén nagyon megrendítette a leányának a halála, ki távol Madagáscarban hirtelen halt meg.

E váratlan csapást nem tudta kiépülni. S néhány év óta egészsége már különben is gyenge volt s a munkától mégse szünetelt, hanem szorgalmasan dolgozott az általa szerkesztett lapba és részt vett sok más munkában. A szívnek és értelemnek folytonos tevékenysége aláásta egészségét. De hát nála a munka szükséglet volt, parancsoló kötelesség. Bár már akkor szenvedett és szíve fáj, májusban részt vett a szabadelvű egyházak nimesi gyűlésén és felszólalt egy nagyon kényes kérdésben, melyet teljesen megvilágított és álláspontjának másokat is megnyert. Ez volt utolsó nyilvános szereplése.

Nimesből visszatérve a betegség ágyhoz szegezté, hogy sohase is keljen föl többé. Alázatos megadással nyugodott meg a mennyei Atya akaratán és szereteteitől könnyezve jul. 16-án esendő halállal kimúlt.

Jean-Etienne Coquerel 1829. nov. 9-én született Amsterdamban, hol atyja akkor pap volt. A következő évben atyja a wallón

gyülekezettől megválva Párisba neveztetett ki, s Etienne Coquerel gymn. tanulmányait itt végezte. Theológiát Genfben tanult és az akkori szabályzat szerint Montauban-ban tett vizsgát. (Ma is még úgy van, hogy a genfi tanulást egy végső vizsgával kell érvényesíteni valamelyik francia facultáson.) 1853-ban segédlelkészszé nevezték ki Montauban-ba, hol három évig maradt. Szabad idejét a theol. tanulmányok folytatására használta fel és 1855-ben a theológiából magán tanárságot nyert. Ez időben volt szerencsém arra, hogy vele ismeretséget kössek. 1855. év végén Párisba a IV. Henry-liceum felügyelőjévé neveztek ki, mely állását megtartotta 1884-ig, mikor őt veje, Jean Reville váltotta fel, ki a felügyelőség mellett nyilvános rendkívüli tanár a párisi theol. facultáson és az Ecole des Hautes Etudes-ben.

Etienne Coquerel a montaubani segédlelkészszégtől megválva, elhagyta a papságot. Mindazonáltal tehetséges prédikátor volt. Kétségtelen, hogy nem volt oly előadása, mint atyjának, ki egyike a XIX. százév legnagyobb szónokainak, sem pedig oly rábeszélő, meggyőző ereje, mint testvérének, Athanase Coquerelnek, ki atyjával egyenlő nagyságra emelkedett, de világos értelme és hibázhatlan következtetése nagyszabású szónokká tették. Az okok, melyek miatt a papsokodást elhagyta, kevésbé voltak akkor ismeretesek, de neki bizonynyal tiszteletére válnak. Lelkiismerete parancsolta, hogy azt tegye. Nem tudta magát arra határozni, hogy a szószékben minden vasárnap ismétlje a tévesen ugynevezett apostoli hitformát. Nemesak hogy nem hitte az abban foglalt legtöbb állítást, hanem azt teljesen ellenkezőnek találta a Jézus vallásáról való szellemi felfogásával; úgy találta, hogy az apostoli hitforma az evangéliumot egészen eltestiesíti.

A tulajdonképpeni papi pályát elhagyva, az irodalomnak szentelte magát. 1865 óta egymásután szerkesztője volt a szabadelvű protestantismus lapjainak: „Le Lien“-nek, „la Renaissance“-nak, „le Protestant“-nak, s 1874—76-ig a „Bien public“ politikai lapnak is, a melyet a szabadelvű protestans eszméknek a képviselőjére alapítottak s a melynek munkatársai csaknem mind protestansok voltak. Mint gondolkozó, író és polemikus kitünő tehetséggel szolgált a szabadelvű protestantismust. A szilárdság és erő, melylyel a lelkiismeret szabadságát védette, elismerést szereztek neki a szabadság barátai részéről. Igazságos és finom kritikája pedig becsületet ellenfelei részéről. A maga meggyőződését védeni tudta, a

másokét tisztelte. A mit magában becsült, azt megbecsülte ellenfeleiben is. Két jellemző vonása volt: világos és beható értelem, s biztos, egyenes és határozott ítélet. Az egyházi gyűléseken, theol. értekezleteken, politikai összejöveteleken mindig megtudta ragadni a vita főbb pontjait és indokolt véleményt tudott mondani a legnehezebb kérdésekben. De tevékenysége nem szorítkozott csupán a napi kérdésekre, hanem foglalkozott a bölcselem és vallási történelem nagy kérdéseivel is és ilyen irányu tanulmányait, melyek először a lapokban jelentek meg, ki is adta egy kötetben. Az amerikai és angol szabadelvű egyházakban nem történhetett semmi nevezetes dolog, miről ő olvasóit ne értesítette volna. És mennyire ismerte ő a francia protestantizmusnak belső életét a XIX. száz utolsó felében!

Barátai gyakran mondták, hogy kevésbé zavaros időben, mikor egyházaink inkább egyesültek volna és valódi érdekeiket inkább fel tudták volna fogni, Etienne Coquerelt bizonyára tanárnak tették volna meg valamelyik theol. facultáson. Szabad szellemének és bátorságának nem egy példáját adta. Hogy csak egyet említsek, mikor Pecaut, a francia protestantizmus egy másik dicsősége, „Le Christ et la conscience” című munkáját kiadta, az orthodoxokat düh fogta el és azt mondták, hogy Pecaut a kereszténységen kívül áll. Etienne Coquerel a munkát ismertette a „Revue de theologie de Strassburg”-ban és kinyilvánította, hogy bármennyire különbözik is sok dologban a szerzőtől, őt mégis kereszténynek tartja. S az orthodoxok épületére meg azt a finom megjegyzést adta hozzá, hogy az újszövetség canonja egy könyvet tartalmaz, a Jakab apostol levelét, melynek álláspontja nagyon közelit a Pecaut munkájához. S ez teljesen igaz.

Ha Etienne Coquerel halála ürt bagy a francia prot. sajtóban, az egyházi gyűlések tanácsaiban, távozása nem kevésbé érezhető lesz azokban a társulatokban is, melyeknek tagja, vagy elnöke volt.

Mint családátya és mint ember egyike volt a legszeretettetreméltóbbaknak és a legkeresztényibb lelkeknek.

Temetése egyszerű volt, de éppen az egyszerűsége által megindító. Az ő ohajához híven, a család mellőzött minden olyan dolgot, mi a szigorú huguenotta hagyománynyal ellenkezik. Semmi virág, semmi külső dísz, de az utolsó búcsúra összegyűlt barátok szívében mély megindultság!

Fontanès, a genfi facultáson tanulótársa beszélt felette meleghangú beszédben. „Etienne Coquerel, mondotta többek közt, nem hagyott sokat hátra, de a mit hátra hagy, az egy becsületes és jószágos élet bámulatos példája“. Báró Schiekler a „Delegation liberale“ nevében méltatta az elhunytat, „Szavával a tanácsban, mondotta, tollával a sajtóban mindig hallatni és elfogadtatni tudta a józanság és igazság hangját. A „Reunion de Charité“ részéről, melyet ifj. Athanase Coquerel alapított, Muret, s a St. Antoine külvárosi segélyegylet részéről Wagner beszélt.

Etienne Coquerel halála valóban nagy veszteség, de példája, melyet hátra hagy, nemes örökség. Vajha a francia protestánsok követnék e példát, értékesítenék ez örökséget!

Hogy őt az orthodoxok is becsülték, mutatja a mérsékelt orthodoxok lapja, „La vie nouvelle“, mely mély fájdalommal jelentette Etienne Coquerel halálát, mely 72. évében történt. „Részvétünköt fejezzük ki, írta, családnak és a „Protestant“ munkatársainak. A protestantismus Etienne Coquerelben mély szellemet, gyorsan felfogó értelmet, kitünő tollú író-t veszít, és mindamellett, hogy az ő vallási és egyházi álláspontja elválasztotta tőlünk, mi csak is dicsérettel emlékezhetünk velünk szemben való magatartásáról, sőt még alkalmi polemáiról is“.

Etienne Coquerel főbb munkái: „Le dogme du peché d'après les Evangiles synoptiques“, „Le dogme de l'inspiration d'après la theologie du Juste-milieu“, „Aventures d'un refugié (1871). Polemikus munkái: „Liberaux et orthodoxes“, „M. Guizot et l'orthodoxie protestante“ s számos cikk a „Revue de theologie de Strassburg“-ban, és az angol „Theological Review“-ban és „Academy“-ben.

Etienne Coquerelt 1894-ben a becsület-rend lovagjává nevezték. Ez reá nézve egészen meglepetés volt, mert az ő szerénysége sohasem kereste ezt a kitüntetést, melyet különben teljesen megérdemelt.

— A montaubani theol. facultás háromszáz éves fennállásának emlékét ünnepelte meg. 1600. oct. végén nyílt meg, hogy a tanulók mindenfelől odasereglenek. A XVII. száz közepén a hallgatók száma felülhaladta az 500-at, kik Franciaország, Skotia, Schweiz és Németalföld különböző részeiből jöttek. Később XIV. Lajos üdvöten uralma alatt és a jézsuiták befolyása következtében a montaubani theol. facultásnak be kellett kapuit zárnia, de a tanárok mégis engedélyt nyertek, hogy Tarn megyében egy kis város-

ban, Puylaurensben folytathassák előadásait. Végül jött a nantesi rendelet visszavonása, a mikor aztán sokáig nem lehetett szó theol. facultásról.

Ma, mikor az erkölcsök szelidültek és más politikai eszmék uralkodnak, mint XIV. Lajos korában, már lehetett arra gondolni, hogy a facultás alapítását megünnepeljék. Ez hála Ó iránta, ki nem engedte, hogy a kicsiny serget tűzzel és vassal megsemmisítsék. A theol. facultas felhívására sokan gyültek össze az ünnepre, s nemcsak Franciaországból, hanem Schweitzből, Németalföldről és Skótországból is jelentek meg képviselők. A közoktatásügyi minster magát a toulouse-i egyetem rectorával képviseltette. A bordeauxi és a montpellier-i egyetem is küldött az ünnepélyre képviselőket. E küldöttek közt két protestáns volt a montpellier-i és bordeauxi egyetemről.

A facultas dekánja, Bruston emelkedett és békés szellemű beszéddel nyitotta meg az ünnepélyt és hogyha nem Montaubanban lettünk volna, azt lehetne mondani, hogy beszédét szabad szellem lengette át. Szépen emlékezett meg Auguste Sabatier-ről is, a párisi theol. facultas nem régen elhunyt tanáráról. E beszédnek ellentéte volt a zsinati állandó választmány elnökének másnapi beszéde. Az elnök magasztalta a szélső orthodox egyházakat, melyek visszautasították a kibékülést. De azt is meg kell jegyezni, hogy három nap alatt ez volt az egyetlen kellemetlen hangú beszéd. A többi beszédekben testvéri érzet és udvariasság nyilatkozott még a katolikusok részéről is. A toulousei egyetem rectora, ki katolikus, rokonszenves érzelmeinek adott kifejezést a protestánsok iránt. Beszédét meg is tapsolták. Az egész ünnepély kedvező benyomást hagyott hátra a lelkekben. Az ünnepélyt emelték a vallásos énekek, melyeket szépen adtak elő. S ezt annál inkább ki kell emelni, mert a montaubani facultásnak gyakran szemére vetették, hogy a tanulók zenei nevelésére nem fordít elég gondot. Az ünnepély befejezésekor elhatározták, hogy emlékérmet is veretnek az ünnepély megörökítésére.

A párisi theol. facultas egy tanára, Stapfer a montaubani tanároknak egy kötet tanulmányt adott át a párisi tanártársak nevében, a kik a kötetet ez alkalomra írták. A kötet czime: „Etudes de theologie et d'histoire“.

— A francia reformált egyház consistoriumai a párisi theol. facultásra az elhunyt Sabatier helyébe új tanárt választanak. Je-

lenleg két jelölt van szóban: az egyik Bertrand lelkész, kit a szélső orthodoxok, a másik Monnier lelkész, kit a mérsékelt orthodoxok és a liberálisok ajánlanak. Hogy melyik nyer többséget, azt oct. végén tudjuk meg. Eddig a consistoriumoknak csak mintegy fele szavazott és a szavazatok kétharmada Monnier-re esett. Remélni lehet, hogy ő is nyeri meg az absolut többséget és ki fog neveztetni. A liberálisok készséggel adják szavukat Monniere, mert ő a Sabatier tanítványa. Bertrandnak is meg van a tudományos készsége, de szélső eklesiastikus nézetei, pártszelleme miatt sokan nem óhajtják a Sabatier utódának. Közlebbi levelemben megírom az eredményt.

CHARRAUD D.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Berde Mózsza életrajza. Irta: *Benczédi Gergely*. Kiadta az unitárius egyház. Nagy 8 r. 162 l. Budapest, Athacneum részvénytársulat könyvnyomdája.

A Berde Mózsza neve történelmi név. Azzá lett még a nemzeti szabadságharc idején, a Háromszék dicső önvédelmében való részvételével, kormánybiztosi működésével; és azzá lett aztán az élete vége felé közoktatási célra tett fejedelmi alapítványával. A faj és honszeretnek el nem múló kisugárzásai e tények, hatalmas történelmi tények, melyeknek egyedisége mindig megmarad s fénynyel övezi a hozzájuk kötött nevet. A honnan e tények kiszármaztak, annak az életnek fejlődését és folyamát tárja fel alapos tanulmányban az előtünk levő kötet.

Szépen irt bevezetés után ismerteti részletesen a Berde családot, Berde ifjúságát, tanulását, a szülői által való szigorú nevelését, a Daniel családnál való nevelői állását, Erdély főúri családjainak megismerését, az ügyvédi diploma megszerzését, pályához jutását. Ezt követi az 1848--49-ben szereplése, Berde életének amaz időszaka, mikor Gábor Áronnal és más hazafiakkal szervezi Háromszéken a honvédelmet, melylyel „a Székelyföld e kies pontján egymást követték a hős görögkor legendaszerű, nagyszerű példái“; amaz időszak, melynek befejezése szebeni kormánybiztossága, s következménye elítéltetése és josefstadti szomorú fogsága.

A békés munka idejéből, mint gazdát mutatja be az életrajzíró Berdét. Elénk lépteti a radnóti uradalom híres jószágigazgatóját, ki a gróf Bethlen családnak okos gazdálkodással vagyoni ügyeit rendezte, uradalmait jövedelmezőbbé tette. Majd elkiséri a belügyminisztériumba, mikor az alkotmány helyreállításával Berde újra képviselő lesz, a belügyminisztériumban osztálytanácsos, és a király helybenhagyásával a minister megbízásából tisztázza a székely gyalog- és huszár határőrezredek javainak kérdését Három- és Csíkszék közhasznú intézményeinek javára, mely szolgálata után nyugalomba vonult.

Vagyon és birtokszerzésről, egyházi hivatalairól, adományairól és végrendeletéről szóló fejezetek zárják be a becses művet, melyhez Okmánytár is van mellékelve.

Az egész munkán meglátszik, hogy szerzője előszeretettel foglalkozott az életrajz megírásával. Azonkívül, hogy évek során közelebről ismerhette Berdét, a reá vonatkozó adatokat életének előbbi időszakából is szorgalmasan összegyűjtötte. És a lelkiismeretesen megírt művet olvasva, érezzük, hogy Berde nemesak hazafi, hanem kitünő nemzetgazdász, bölcs államférfiú volt, az egész életműködését összesítő intézkedése, melylyel vagyonát a közművelődés céljaira hagyva, a magyar nemzeti államot erősíti, ezt emeli ki; és érezzük, hogy Berde nagy jellem, erkölcsi nagyság volt.

És hogy a mű ezt érezteti, ez az életrajz-írónak sikerét jelenti.

A jóízlés érdekében történt, hogy a mi Berdének az utolsó pár évére, öregségi gyengeségére, az agy részecskéinek megfogyására és azzal összekötött dolgokra vonatkozik, a munkához függelékül tétetett.

A hős élete nem mindig a halálával végződik, hanem a hol elesik, a mikor a hős a küzdőtérről letűnik.

A történelem ezt viszi tovább: a hős életet; ezt adja tovább a jövőnek, csakis ezt, csupán ezt.

PÉTERFI D.

Hangok a szabadságharcz után. *Gálfalvi Nagy Lajos.* Költemények. 1849—1901. Kolozsvár, 1901. 8 r. — 160 lapon 62 költeményt közöl ez elég csinosan kiállított kötetben folyóiratunk érdemes munkatársa és egyik megalapítója. Hazafias, vallásos és családi érzelmeket zengenek e versek több-kevesebb bensőséggel. A költő félszázados működésének válogatott darabjai, melyek közül bátran kimaradhatott volna, mint pl. a 64. lapon közölt, melyről pedig szerző azt mondja: „S ez az ének, ez se kutya, Beillenék egy albumba.“ — Ily prózai részletek váltogatják az emelkedett, nemes hangot több más költeményben is. De helyenként sikerül a költőnek ideális ma-

gaslatra emelkedni s a költészet legigazabb hangjait is megszólaltatja az inkább csak kedvtöltésből pengtetett lant húrjain. Szépek népies dalai. (Vágy, Lefutott a csillag.) Legszebbek vallásos költeményei. (Gyermek esti imája, — mely a Gáspár és Kovácsi olvasókönyvben is megjelent; Hálaadó dicséret stb.) Valóban megható Géza fia emlékére írt elegiája, mely Zrinyi nemrég felfedezett elegiájára emlékeztet, csak hogy a Nagy Lajos rövid költeménye sokkal szebb és dallamosabb. Epikai költeményei közül figyelemre méltó: A nagylelkűség példája (esetlen cím) és A szép asszony keze. „Bere Pálné“ románcz inkább, mint ballada. A két elnyújtott allegória (A szabadság története, Rózsa-bokor), homályos vonatkozásu, gyöngén verselt darabok. Szintén gyöngé, köznapias részleteket találunk az alkalmi költeményekben is; (Az unitar. kolleg. megnyitására, Berde Mózsá emlékezete. stb.) bár itt-ott szép gondolat is ragadja meg figyelmünket. Maradandó becsü ezek közt: „A Kossuth asztalnál“ felolvasott hazafias költemény, melynek ideális szép tartalma és magyaros ritmusa egyaránt fölgyújthatta a hallgatók lelkesedését. Legszebbnek találtuk az egész kötetben a Kriza emléktáblájára írt sorokat, melyek méltán megérdemelték, hogy márványba véssenek.

(K. F.)

Bedő Albert, ny. kir. orsz. főerdőmester, országgyűlési képviselő, ki már többször áldozott egyh. irodalmi célra, az unitáriusok idei közgyűlésén ismét újabb jelét adta buzgó áldozatkészségének. Száz koronát ajánlott föl egyh. beszédre. Az Egyh. Képv. Tanács a nemes adományozó szabta feltételekkel a következőkben hirdeti ki erre a pályázatot:

Pályázat húsvéti egyházi beszéd megírására.

Jézus Krisztus feltámadásának ünnepére népszerű nyelven unitárius egyházi beszéd irandó a protestans hitélet szabadelvű irányának szellemében s a nép vallásos hitének és erkölcsi érzésének serkentésére.

A beszéd terjedelme Cicero betűkkel nyomatva nyolczad alakban legfeljebb 12—16 oldalra terjedhet.

A pályadíj egyszáz korona, mely a bíráló kihirdetése után csakis abszolút becsü eredeti beszédnek adatik ki. A bíráló eredményét az 1902. évi egyházi főtanácsosa hirdetik ki; a bírálót pedig az egyházi képviselő tanács által a kolozsvári unitárius kollegiumban tanító felszentelt tanárok és lelkészek köréből az egyházi képviselő tanács által választott 3 tagu bíráló-bizottság teljesíti.

Pályázhat minden felszentelt unitárius pap, kivéve az említett kollegiumban tanító tanárokat és papokat.

A pályaművek idegen kézzel lefrandók és jeligével látandók el, szerző neve pedig külön borítékba zárandó s ez a boríték a pályamunka jeligéjével ellátandó.

A pályaművek 1902. évi április hó végéig posta útján az unitárius püspöki hivatalhoz beküldendők, — később beérkező művek pályázatra nem bocsáttatnak.

A pályamű a nyertes szerző tulajdona marad, de a „Keresztény Magvető“ című unitárius folyóiratban kiadatik.

Nyomatásban már megjelent beszédek nem versenyezhetnek.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az unitáriusok a Prot. Irodalmi Társaság közgyűlésén.

Nem szószertint veendő: Csak a br. Prónay beszédében voltak jelen. S még így is „vegyes érzelmekkel“ fogadták. A prot. irodalmi társaság tagjai közül többen érzik azt a visszaságot, hogy az unitáriusokat nem fogadták be a prot. irodalmi társaságba. Báró Prónay Dezső, az ág. ev. egyház egyetemes felügyelője a társaság sept. hóban Miskolczon tartott gyűlésén egy remek beszédben fejtegetve a protestantizmusnak a láthatatlan egyházzal szülő szép tanát, mely az összes keresztény egyházakat egy magasabb egységbe foglalja, s mely minden türelmetlenséget és felekezeti gyűlöletet kizár, el akarván eme visszasságot tüntetni, beszéde végén nyíltan kifejezést adott annak az óhajának, hogy az unitáriusokat vegyék be az irodalmi társaságba. Ünnepi üdvözlő beszédébe foglalván be óhaját, azt a gyűlésen indítványképp nem tárgyalták. De egy pár protestáns lap mindjárt a gyűlés után sietett jelezni a „vegyes érzelmeket“, melyeket az óhaj elhangzásakor a gyűlésen éreztek. A Budapesten megjelenő „Prot. Egy. és Isk. Lap“ a nélkül, hogy a kérdés tárgyalásába belémenni akarna „ez idő szerint az unitáriusok befogadását csak mint Báró Prónay egyéni óhaját“ kívánja tekinteni és a kérdést tárgyalásra nem vinni. A „Debreczeni Prot. Lap“ pedig, melynek véleményét az „Evang. Egyház és Iskola“ is utánközli, egyenesen tiltakozik a Br. Prónay ajánlata ellen, „Más a láthatatlan egyház, — ugymond, — megint más a Magyar Prot. Irod. Társaság. Amabban igen jól megférünk egy a róm. katolikussal, mint az unitáriusokkal együtt, emebben pedig éppen úgy nincs helyük az unitáriusoknak, mint a hogy nincs a római katolikuskoknak“. Így a Debreczeni Prot. Lap! De hát a Prot. Irod. Társaság a protestantizmus egyik legfőbb, minden protestáns egyházzal közös elvét mellőzné-e? A láthatatlan egyház eszménye, melynek megvalósítására vagyunk hivatva, a Prot. Irod. Társaságban törültetik-e? A Debreczeni Prot. Lap szerint igen. A Debreczeni Prot. Lap úgy véli, hogy ott annak nincs helye, hanem csakis azon kívül. A Debreczeni Prot. Lap

elismeri a láthatatlan egyházat egy olyan egyházra nézve, a mely azt nem ismeri el, vagy legalább az egyházzal más felfogása van és nem akar együttműködni a láthatatlan egyház megvalósítására egy olyan egyházzal, mely azt elismeri, melynek az egyházzal ugyanaz a felfogása van. Nem egyébért mondjuk ezt, csak azért, hogy rámutassunk arra, hogy az érv nem mindig kíséri az érzületet. A mi az utóbbi illeti, nyugodt lehet a debreczeni Prot. Lap és mindazok, a kik vele közösséget vallanak és azok is, a kik „ez idő szerint“ óvakodnak. Az unitáriusok nem fogják háborítani. Nem jelentek meg sem a múlt évi pozsonyi gyűlésen, sem a jelen évi miskolczi közgyűlésen. Tagsági-alapító díjakat annak idején fölhívásra fizettek be, s joguk lenne a megjelenésre, de az unitáriusok oda nem mennek, a hol nem szívesen látott vendégek. Hanem azt már nem tehetik önök ellenére se, hogy az oly egyéni jóindulatot, mint a Bátor Prónay Dezsőé, a prot. szabad-elvűségnek oly nyilatkozatát köszönettel, hálás elismeréssel ne viszonozzák.

Székely kérdés. Bedő Albert a székely-kereszturi kerület orsz. gyűl. képviselője a székelykérdésre programbeszédében a következőket mondta: „A bizalomnak és támogatásnak tudatával és reményével indulok arra az utra, hogy ennek a kerületnek gazdasági és földművelési kérdéseiben szolgálatjára legyek, nevezetesen pedig óhajtom, hogy ebben a kerületben, mint az egész székelyföldön most súlyos és terhes adósságokkal küzdő polgártársainknak a még meglévő csekély vagyonukat fölemészítő tartozásaikból való kiszabadítására a szükségletnek megfelelően nagyobb alaptőkével rendelkező oly *földhitelintézet állítassék föl*, mely a mellett, hogy akár gazdasági beruházásokra, akár birtokvasárlásokra, az itt működő mostani pénzügyintézetnél sokkal olcsóbb s az ország fővárosában működő magyar földhitelintézetéhez hasonló kölcsönöket adjon és a már kölcsönökkel terheltéknek a mostani drága adósságaik visszafizetését oly mérsékelt kamatteher mellett teljesítse, melynek viselését megbirják s így még meglévő vagyonukat megmenthetik. Szükséges a *fogyasztó, értékesítő hitelszövetkezetek* minél kiterjedtebb számban való létesítése, melyek útján az, a mit egyes ember meg nem tehet, a többeknek egymást támogató összeállításával megtehető. A telepítésre vonatkozólag már előbb volt szerencsém említeni, hogy én első sorban minden községben a hol csak eladásra kerülő föld van, a most földet nem bírókat lehetőleg otthon s abban a községben vagy annak szomszédságában kívánom megtelepíteni, a hol születtek. Itthon, minden község kebelében kell a földművelést, állattenyésztést, kisipari munkásságot s a házi ipart élhető és virágzó helyzetbe segíteni, a mi annnyival inkább lehető, mert ha alkalmas volt a székely nép mind a földművelés házi kezelésében, mind az ipar különböző nemeiben Oláhországban tanítást adni s ott mestereket nevelni, bizonyára elég képes lesz arra is, hogy az idők mostoha viszonyai

által reámért terhektől szabadítást nyerve, itthon saját hazájában; a maga régi családi hajlékaiban ismét megerősödjék. Kérjük és várjuk még a székelyföldnek a világforgalmi vasuti hálózattal törvénynyel biztosított oly kiegészítő összeköttetését, mely a világpiacra alkalmas terményeinek elszállítását könnyebbé és olcsóbbá teheti. Szükséges *az erdőknek legeltetésre való használhatása*, a melyekre a népnek állattenyésztése érdekében szüksége van, s melyeket magának az erdőtörvénynek megsértése nélkül is a legeltetésre használni veszély nélkül lehet.

Az udvarhelyi templom. Még nincs, de meglesz. Daniel Gábor főgondnok, Udvarhelymegye ny. főispánja az idei főtanács alkalmával egy értekezleten megbeszélés tárgyává tette, hogy az udvarhelyi unitáriusok még mindig csak egy imaterembe gyűlhetnek össze és szükségük volna egy templomra. Az értekezleten megállapítottatott, hogy egy csinos templom építtessék és annak tervéről a hely számbavételével az esperes gondoskodik. Az udvarhelyi unitáriusoknak már van a templomra egy néhány ezer koronájuk, de még többre lesz szükség; hogy mennyire, az a terv elkészítésével fog kitűnni. A tervet Pákey Lajos műépítész, az új unitárius collegium építője készíti.

Három kép. Az unitárius egyház képv. tanácsi tanácsterme három új képpel gazdagodott. Kettő jubileumi kép, a Ferencz József püspöké és az id. Daniel Gábor főgondnoké. Az első Steintól, Lehnbach-féle modorban kitűnő festmény; a második Verestől, inkább secessióos modorban csak még vázlat, de hisszük, hogy a befejezéssel az is az lesz. A harmadik a Berde Mózsáé, a Kőváry Endre alkotása. A művész nemcsak szépen festett, hanem megalkotta Berde Mózsát. Az ő: a nagy székely nemes hazafi.

Kozma Ferencz jubileuma. Harmincz éve annak, hogy Kozma Ferencz a magyar tanügyre nézve áldásos pályáját megkezdette. Egy évig a székelykereszturi unitárius gymnasiumban volt tanár, s azután az ottani állami tanító főképezdében tanár s pár év múlva igazgató. Tizenöt év óta pedig Kolozsvármegyének érdemes tanfelügyelője. Ez idő alatt nemcsak a tanügynek tett hasznos szolgálatot, hanem mint író is kitűnt folyóiratokban, lapokban megjelent tanulmányaiival és cikkeivel, önállóan közreadott munkáival, s főleg a „Székelyföld közgazdaságáról és közművelődéséről“ írt művével, melyért a Magyar Tud. Akadémia levelező tagsággal is tisztelte meg. A székely népiélet és népköltészet iránti érzéke teljesen méltó tagjává tette az Erdélyi Irodalmi Társaságnak is. Egy e nemű értékes tanulmányát adta nem régen közre folyóiratunk is. Tanügyi cikkeinek száma a különböző lapokban csaknem megszámlálhatatlan. Tanügyi munkásságát mint tan-

felügyelőnek hirdeti a Kolozs megyében felállított sok iskola és az összes iskoláknak szellemi vezetése, s ezenkívül mint a kolozsvári unitárius collegium egyik felügyelő gondnokának a collegium körüli jelentékeny munkássága és jótékony befolyása. A kolozs megyei tankerületi tanítótestület, hogy a valódi érdemnek tiszteletet adjon, ünneppel üli meg Kolozsvármegye kir. tanfelügyelője tanügyi munkásságának harminczadik évfordulóját. Mert valóban annak adózik, a valódi érdemnek, és annak adóznak tisztelettel mindazok a hatóságok és testületek, melyek ez ünnepélyben rokonszenvvél résztvesznek, melyeknek hő kívánsága, hogy az érdemes férfiú közhasznu munkásságát még számos éven keresztül folytassa. Ez a mi kívánságunk is meleg üdvözlötünk kifejezése mellett!

Jakab Elek sirkövének leleplezése. Kolozsvár történetrójának, a székely pályadíj-alap gyűjtőjének, kiről ez évi harmadik füzetünkben életrajzot és arcképet közöltünk, a székely pályadíj-alapot kezelő bizottság siremléket állíttatott a kolozsvári temetőben, hová a elhunytnak hamvait Budapestről szállíttatta le és a díszes emléket sept. 21-én — mindjárt azután, hogy az unitárius egyház Berde Mózsá siremléke leleplezésének ünnepét megtartotta, — kegyeletes beszédek mellett leleplezték. Beszédeket mondottak a Kőváry László bizottsági alelnökkel megjelent székely-bizottság részéről: Kozma Ferencz kir. tanfelügyelő, a M. T. Akademia részéről: dr. Szádeczky Lajos, az Akademia képviselőjével megbizott egyetemi tanár. Azután koszorúkat helyeztek a sirra. A város koszorúját Szvacšina Géza polgármester tette le. Az unitár. egyházét Ferencz József püspök a következő beszéddel:

A magyar unitárius egyház koszorúját hoztam el siremlékedhez, elköltözött nagyérdemű hazánkfia, egyházunknak halálíg erős oszlopa s nekem különösen is feledhetetlen, nemes barátom!

Az általad kezdeményezett és nagy lelkesedéssel egybegyűjtött „Székely történelmi pályadíj-alap“ bizottsága mindnyájunkat szíven talált, a mikor elhatározta, hogy poraidat a fővárosi temetőből ide hozatja, annak a városnak a temetőjébe, a melynek történetét ragyogó tollal írtad meg, és a hol életed javát köztiszteletben leélted, s elhatározta azt is, hogy e pályadíj megteremtése s általában irodalmi munkásságod elismerésül sírodhoz hazafias és kegyeletes érzéssel sirkövet állíttat.

Megtörtént.

Ime, a sok csalódás után, a mi téged az életben ért, egy engesztelő fénysugár! De vajjon érzed-e te annak rezgését? Érezned kell. Mert mi is érezzük lelkünknek e pillanatban lelkeddel érintkezését.

Vedd hát kedvesen a köztiszteletnek és elismerésnek e kegyeletes megnyilatkozását emléked iránt.

A mi engem illet, nekem, valóban, úgy tetszik, mintha ma különösen kedves dolgot cselekedtem volna Isten előtt is, hogy a midőn

csak az imént egyházunk anyagilag legnagyobb jóltevőjének siremlé-kére letettem egyházunk koszorúját, most ugyanazt tehetem a te siremlékednél, a ki szintén szellemed kincses tárházából egy félszázadon át gazdagítottad egyházunkat s szeretem hinni, hogy szellemed, jelle-med, hazafiúi és vallásos érzedet is örökségül marad egyházunknak. Úgy legyen!

Franciaországban az egyesületi törvény szerinti eljárásra oct. 1-ét tüzte ki a köztársasági kormány. A szerzetrendeknek ez ideig kellett bejelenteni, hogy magukat alávetik az új törvénynek. Az országban levő 1663 szerzet közül a korábbi időről engedélye volt 910-nek; a többinek egyáltalán nem volt. Ez utóbbiak közül a kitű-zött időig 40 férfi és 340 nőszertet, vagyis összesen 380, melyeknek együttesen 3400 intézete van, nyújtotta be kérését a kormányhoz, hogy engedélyt nyerjen. A benediktinusok, dominicanusok, trappisták, karthausiak közül sokan mentek más országba; a karmeliták, a kik hasonlóan elhagyták volt Franciaországot, visszatértek és 11 szerzet-házra kértek megerősítést. A jezsuiták és assumptionisták titokban más országokba vonultak. Leginkább Belgiumot árasztották el, hol kas-télyokat, házakat és földbirtokot vásároltak. A francia jezsuiták Magyarországon is egy szerzetház építését vették czélba. A szegény Lengyelországot is még nagyobb számban akarják a pápa szerzetessei boldogítani, mint eddig. Csak Krakóban 30 apácza telepedett le Ver-saillesből. Olaszország a francia szerzetesek bevándorlása ellen rend-szabályokkal akarja magát biztosítani. Ily biztosítás bizony Magyar-ország érdekeivel sem ellenkeznek.

Angliában közelebről egy kiváló theologiai tudós halt meg: Westcott, durhami püspök. Különösen a szentíratok szövegének tanul-mányozásával foglalkozott. Harmincz évi fáradságos munka után 1881-ben Hort barátjával, akkor cambridgei tanárral az új szövetségnek kiadta a görög szövegét e czímen: „The New Testament in the origi-nal Greek“, mely kiadást a Tischendorf német tudósé mellett a legjelentékenyebbnek tekintették. Dr. Westcott vezérszerepet játszott az új-szövetségnek új angol fordításában is, melyet 1881-ben adtak ki. Az újszövetség szövegkritikájára nézve ő volt Angliának az újabb korban a legnagyobb tudósa, épp oly kiváló tudósa, mint dr. Colenso, natali püspök az ó-szövetségre nézve.

A pápai udvartartás a „Semaine Religieuse“ szerint évenként hét millió frankba kerül. Ebből három millió frankot fedez a pápa rendes jövedelme. A még hiányzó összeget pedig a Péter-filléreknek kell fedezni. De az utóbbi két évben, mind a mellett is, hogy a múlt év jubileumi év volt, mikor sokkal többen zarándokoltak Rómába, mint más években, csak két millió gyűlt be a Péter-fillérekből, s leg-

kevesebb Amerikából és Spanyolországból. Talán ez az oka, hogy Magyarországon egy-egy ultramontán püspök az iskolás gyermekeknél is Péter-fillér adakozást rendezett?

Olaszországban a vallási reform lassan halad elé. Vannak egyes kiváló vallásos szellemek az újabb időből, mint Mazzini, Terenzio Mamiani, kik a vallási reformnak bizonyosságai. De a reform utáni vágy még csak szűk körre terjed. A papság és a nemzet jobbjai azonban mindinkább érzik, hogy a vallási reform elöl sokáig kitérni nem lehet; aggnak a miatt a veszély miatt, mely Olaszországot az által fenyegeti, hogy a kik a római egyház tanaitól elfordulnak, a másik szélsőségre esve a hitet végképp feladják.

Gyászshírek. László József sz.-keresztúri tanárt fájdalmas betegség érte. Leánya, *László Anna*, Biró András mezőbándi ref. pap neje augusztusban, életének 28-ik, házasságának 5-ik évében elhunyt. — *Özv. szombathfalvi Szombathfalvi Józsefné* szül. h.-szt.-mártoni *Biró Katalin*, életének 78-ik, özvegységének 41-ik évében szeptember 22-én, H.-Recsenyében, rövid szenvedés után jobblétre szenderült. A megboldogult utolsó sarja volt annak a Biró-családnak, mely egyházunk küzdelmeiben kezdettől fogva az újabb korig jelentékeny részt vett. Özvegységének 41 évét a legnagyobb elvonultságban élte le, szűk családi körben, gyermekeinek jólétét munkálva csendesen, észrevétlenül; de a hom.-recsenyédi egyházközségünkhöz való ragaszkodását több ízben tette is kimutatta. Elhunytát gyászolják a rokonokon kívül: Szombathfalvi Lajos Sz.-udvarhely város r.-kapitánya, Szombathfalvi Albert ministeri titkár, mint fiai; özv. es.-szt.-mihályi Sándor Györgyné szül. Szombathfalvi Károlin mint leánya és Sándor Ákos főispáni titkár, mint unokája.